

Biuletyn Historii Sztuki
LXXXIV:2022, nr 1
ISSN 0006-3967
e-ISSN 2719-4612

MACIEJ WIECZOREK

Warszawa, Instytut Sztuki PAN, Szkoła Doktorska Anthropos IPAN
<https://orcid.org/0000-0002-8630-785X>

*Malarski i rysunkowy wystrój
ksiąg Metryki Koronnej
ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*

*Painting and Drawing Decor of the Books
of the Crown Record from the Collection of the
Central Archives of Historical Records*

Artykuł podejmuje temat dekorowanych ksiąg należących do zespołu *Metryki Koronnej* ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Zdobienia zidentyfikowano na kartach 31 woluminów powstałych w XVII i XVIII w. Analiza zgromadzonego materiału wykazała pokrewieństwa łączące dekorowane księgi rejestru z iluminacjami dokumentów wydawanych przez polskich monarchów. Oprócz analogii kompozycyjnych odnotować można także udział tych samych twórców. Na kartach woluminów udało się zidentyfikować dzieła artystów opisywanych we wcześniejszej literaturze (Ludwika Dagoberta, Wojciecha Domańskiego), a także dekoratorów dotychczas nienotowanych (Jana Raweckiego, Jakuba Czechowicza). Zaobserwowano również, że większość autorów zdobień rekrutowała się z personelu kancelarii królewskiej. Dekoracje ksiąg *Metryki Koronnej* mogą zatem stanowić cenne źródło informacji dla badań nad składem osobowym centralnych urzędów państwa.

Słowa-klucze: *Metryka Koronna*, kancelaria królewska, iluminatorstwo, iluminowane dokumenty, malarstwo książkowe, Dagobert Ludwik, Domański Wojciech

Decorated books belonging to the set of *Metrica Regni Poloniae* in the collection of the Central Archives of Historical Records in Warsaw are discussed. Decoration has been identified on pages of 31 volumes dating from the 17th and 18th centuries. Analysis of the collected material has demonstrated some affinity of the decorated books of the *registrum* to the illumination of documents issued by Polish monarchs. Apart from the compositional analogies, also the participation of the same artists can be confirmed. The contribution of artists described in earlier literature has been demonstrated (Ludwik Dagobert, Wojciech Domański), but also decorators previously unrecorded (Jan Rawecki, Jakub Czechowicz) have been identified. Furthermore, it has been observed that the majority of decoration authors came from among the staff of the royal Chancellery. The decoration of the books of the *Metrica Regni Poloniae* can thus provide precious information for the research into staffing of the state's central offices.

Keywords: Crown Metrics, royal Chancellery, illumination, illuminated documents, book painting, Dagobert Ludwik, Domański Wojciech

Problem dekorowanych dokumentów staropolskich pojawiał się zarówno w publikacjach historyków sztuki, jak i badaczy zajmujących się zagadnieniami z zakresu nauk pomocniczych historii¹. Niestety literatura na ten temat jest bardzo rozproszona, a samo zagadnienie jak dotąd nie doczekało się obszernego opracowania o charakterze monograficznym. Z perspektywy badań historyczno-artystycznych zjawiskiem pokrewnym iluminacji dyplomów zdają się być dekorowane księgi kancelaryjne, wśród których – szczególnie w kontekście badań nad dokumentami królewskimi – warto zwrócić uwagę na woluminy Metryki Koronnej².

Metryka Koronna była systemem registratury funkcjonującym w obrębie kancelarii królewskiej. Świadectwem jego działalności jest przechowywany w zbiorach Archiwum

* Niniejszy tekst powstał w ramach realizacji dysertacji doktorskiej, poświęconej problemowi polskich dekorowanych dokumentów monarszych epoki nowożytnej, realizowanej w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk pod kierunkiem dr. hab. Zbigniewa Michalczyka. Na wstępie chciałbym również zastrzec, że część wniosków została oparta na materiale ikonograficznym dostępnym jedynie za pośrednictwem reprodukcji. Niestety w okresie ogłoszenia na terenie całego kraju stanu epidemii polityka udostępniania zbiorów niektórych instytucji uniemożliwiła bezpośredni dostęp do wielu obiektów

¹ Poza tekstami cytowanymi w niniejszym artykule, kwestie dotyczące dekorowanych dokumentów poruszały następujące publikacje: Wojciech GERSON, „Przywilej Opatowski”, *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Historii Sztuki*, z. 2 (1892), s. 104–106; Maria KOCZERSKA, „Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z 1449”, *Biuletyn Historii Sztuki* 45, nr 2 (1983), s. 163–174; Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, „Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)”, w: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. Danuta GAWINOWA (Warszawa: PWN, 1991), s. 171–177; Barbara MİDOŃSKA, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540* (Warszawa: PWN, 1993), s. 82–84, 92; EAD., „Stanisław Samostrzelnik jako iluminator dokumentów”, *Folia Historica Cracoviensia* 4-5 (1997-1998), s. 121–131; Marek WALCZAK, „Ikonografia miniatury na dokumencie odpustowym kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z roku 1449 w świetle papieskiej i soborowej propagandy w średniowieczu”, w: *Magistro et Amico amici discipulique. Lechowi Kalinowskiemu w osiemdziesiąte urodziny*, red. Jerzy GADOMSKI et al. (Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002), s. 481–504; Barbara MİDOŃSKA, *Malarstwo książkowe*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce. Synteza*, red. Adam, S. LABUDA, Krystyna SECOMSKA (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2004), s. 448; Aleksandra JAWORSKA, „Godła i znaki cechowe w wystroju graficzno-malarskim dokumentów polskich”, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 12 (2013), s. 237–251; EAD., „Treści dekoracja malarskiej dokumentu Władysława IV dla Ludwiki Marii Gonzaga z 1646 roku”, w: *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane prof. Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Aleksandra JAWORSKA, Sławomir GÓRZYŃSKI (Warszawa: DiG, 2013), s. 295–311; Jerzy MICHTA, *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej* (Kielce: Wydawnictwo Herb, 2017), s. 45–58; Hubert WAJS, „Iusta vindicta, czyli emblemat na dokumencie Stefana Snopkowskiego herbu Rawicz z 1613”, w: *Archiwa, źródła, historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiątą urodziny Profesora Władysława Stepniaka*, red. Ewa ROSOWSKA, Hubert WAJS (Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2018), s. 292–300.

² Na pewne zależności zachodzące pomiędzy średniowiecznymi dokumentami królewskimi a księgami Metryki Koronnej zwrócił uwagę Zbigniew Zyglewski. Autor zaobserwował, że występujące na dyplomach wykaligrafowane inicjały znajdują swoje odbicie w księdze rejestru. Pierwszą literę takiego wpisu bardzo często wyróżniano poprzez powiększenie w stosunku do reszty tekstu; zob. Zbigniew ZYGLEWSKI, „Inicjały na dokumentach królewskich i w księgach Metryki Koronnej końca XV wieku”, w: *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, red. Zbigniew ZYGLEWSKI, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2007), s. 152–161.

1. Karta tytułowa księgi wpisów za lata 1618–1619, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 163. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

2. Karta tytułowa księgi wpisów za lata 1621–1622, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 166. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Głównego Akt Dawnych zespół ksiąg noszący tę samą nazwę³. W jego skład wchodziły księgi, do których wpisywano treści aktów prawnych opuszczających centralny urząd. Sam system pracy Metryki Koronnej był przedmiotem badań Wojciecha Krawczuka⁴. W jednej ze swoich prac zwrócił on uwagę na niewykorzystany potencjał, jaki dla dalszych rozważań prezentują formalne właściwości ksiąg⁵. Autor postulował, by oprócz badań kodykologicznych tekstu sporządzić również inwentarz filigranów występujących w papierze kart, a także przeprowadzić analizę opraw i układu składek w bloku. Wśród zasygnalizowanych przez Krawczuka problemów zabrakło jednak kwestii malarskiego i rysunkowego wystroju kart ksiąg kancelaryjnych.

Dekorowane woluminy stanowią niewielką część całego zespołu i być może dlatego problem ten nie przyciągnął uwagi badacza⁶. Spośród 768 tomów należących do zespołu odnotowano zaledwie 31, na których kartach znajdują się zdobienia⁷. W dotychczasowej literaturze omówione zostały tylko dwie księgi powstałe za kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego (wpisy z lat 1638–1642 i 1643–1650) (il. 13–14)⁸. Jedną z nich wspomniała Aleksandra Jaworska w swoim artykule dotyczącym zagadnień związanych ze zdobionymi dokumentami staropolskimi⁹. Zwróciła w nim uwagę na umieszczenie herbu pieczętarza oraz jego patrona (św. Jerzego walczącego ze smokiem) obok kartusza z Orłem Białym. Według badaczki, kanclerz umyślnie polecił umieścić te elementy tuż przy godle królewskim, aby podkreślić swoje znaczenie w strukturach państwa.

Osobny artykuł poświęcił omawianym księgom Rafał Górny¹⁰. Przeanalizował ich dekorację w kontekście oracji Jerzego Ossolińskiego, które ten wygłosił dziękując królowi za pieczęcie mniejszą i większą¹¹. Autor sformułował bardzo ciekawe spostrzeżenie dotyczące analogii, jakie wykazują omawiane karty ksiąg metrykalnych ze zdobieniami dokumentu wystawionego w 1641 r. przez Władysława IV dla warszawskich kamedułów (il. 15, 17–18)¹². Górny wspominał również o dwóch woluminach zawierających wpisy powstałe za

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK), zespół nr 1/4/0.

⁴ Wojciech KRAWCZUK, *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy. Początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku* (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995); Id., *Metrykanci koronni. Rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku* (Kraków: Tow. Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2002); Id., „Metryka Koronna i Litewska”, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. Tomasz JUREK (Warszawa: DiG, 2015), s. 189–206.

⁵ KRAWCZUK, „Metryka Koronna i Litewska”, s. 192.

⁶ O niewielkiej wadze, jaką przykładali badacze do dekorowanych ksiąg rejestru, mogą świadczyć chociażby informacje na ten temat zawarte w drukowanym inwentarzu Metryki Koronnej. Ograniczają się one jedynie do lakonicznej wzmianki o „rysunku” umieszczonym na karcie tytułowej. Co więcej, dotyczą tylko niektórych z dekorowanych ksiąg – AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 185, 190, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 214 i 235; zob. *Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795*, oprac. Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Maria WOŹNIAKOWA (Warszawa-Łódź: PWN, 1975), s. 82–84, 86–95, 101–102.

⁷ Wykaz dekorowanych ksiąg należących do zespołu Metryki Koronnej został umieszczony w osobnej tabeli; zob. Aneks. Księgi zostały podzielone na serie (Księgi Wpisów, Księgi Poselskie, Księgi Sądu Referendarskiego) oraz umieszczone w porządku chronologicznym. Pogrubionym tekstem zostały zapisane nazwiska pieczętarzy odpowiedzialnych za konkretne księgi.

⁸ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 185, k. Ib recto; MK 190, k. I recto.

⁹ Aleksandra JAWORSKA, „Corona Regni, Corpus Regni et gentis i ich znaki w wystroju malarskim dokumentów w okresie staropolskim”, w: *Od genealogii do historii społecznej*, red. Aleksandra JAWORSKA, Barbara TRELIŃSKA (Warszawa: DiG, 2011), s. 71.

¹⁰ Rafał GÓRNY, „Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”, *Miscellanea Historico-Archivistica* 24 (2019), s. 27–34.

¹¹ Ibid, s. 30–32.

¹² AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych (dalej: Dok. perg.), sygn. 1/1/0/-/9084; GÓRNY, „Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”, s. 32.

podkanclerstwa i kanclerstwa Andrzeja Lipskiego (il. 1–2)¹³. Określił je jako najstarsze zachowane przykłady iluminowanych ksiąg rejestru. W opinii badacza mogły one stanowić inspirację dla hrabiego z Tenczyna, który w osobie biskupa widział swojego protektora.

Zaobserwowane analogie pomiędzy zdobieniami woluminów Metryki Koronnej a dekorowanymi dokumentami królewskimi wskazują na pokrewieństwo obydwu tych zjawisk. Niewykluczone, że rysunkowy wystrój ksiąg oraz dyplomu powstał w tym samym środowisku twórczym, bądź też jest dziełem jednego dekoratora. Kwestia autorstwa nie została jednak podjęta w przywołanych wyżej tekstach¹⁴.

W niniejszym artykule chciałbym przyjrzeć się bliżej rysunkowemu i malarskiemu wystrojowi ksiąg, należących do zespołu Metryki Koronnej, w kontekście badań nad dekorowanymi dokumentami królewskimi¹⁵. Oprócz poszukiwania analogii z iluminacjami dyplomów zamierzam omówić wybrane przykłady zdobionych ksiąg pod kątem autorstwa, techniki wykonania oraz współczesnej im produkcji artystycznej (głównie zależności od wzorów graficznych). Zastanowię się również nad zagadnieniami dotyczącymi inicjatywy dekorowania kart woluminów.

Większość z omawianych ksiąg można podzielić na grupy, które wiąże osoba odpowiedzialnego za nie urzędnika lub podobieństwa stylistyczne. Zgromadzony materiał zostanie przedstawiony zgodnie z taką klasyfikacją.

Księgi Andrzeja Lipskiego

Pierwszymi chronologicznie tomami Metryki Koronnej, na których kartach występują zdobienia, są dwa wspomniane przez Górnego woluminy, powstałe za czasów podkanclerstwa i kanclerstwa biskupa Andrzeja Lipskiego. Pierwszy z nich zawiera wpisy z lat 1618–1619 (il. 1)¹⁶, drugi z lat 1620–1622 (il. 2)¹⁷. Dekoracje znajdują się na kartach tytułowych. W obu przypadkach mają one formę kartusza z ornamentem rollwerkowo-okuciowym, który flankuje para alegorycznych figur – w pierwszym z wymienionych tomów są to Prudentia i Iustitia, w drugim Temperentia i Fortitudo. W dolnej części widoczny jest herb Andrzeja Lipskiego – Grabie, który nakryty został infułą biskupią. W wypadku drugiej księgi godło kanclerza towarzyszy umieszczony pod nim herb Kościeszka, z wpisanymi w pole syglami „I S”. Zdobienia wykonano farbami wodnymi, po uprzednim naszkicowaniu kompozycji piórkiem. Dodatkowo światła zostały podkreślone złotem w proszku nanoszonym pędzelkiem.

¹³ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 163, k. II recto; MK 166, k. II recto; GÓRNY, „Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”, s. 27.

¹⁴ Konieczność identyfikacji artystów wykonujących dekoracje na dokumentach postulowała Jaworska; zob. Aleksandra JAWORSKA, „Dokument iluminowany w Polsce XV–XVIII wieku. Problemy i perspektywy badawcze”, w: *Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*, red. Waldemar CHORAŻYCZEWSKI, Janusz TANDECKI (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011), s. 38 (Belliculum diplomaticum IV Thorunense, 4).

¹⁵ Wydaje mi się zasadne przywołanie w tym miejscu opinii Mieczysława Gębarowicza, który analizując zdobione dokumenty biskupów lwowskich wyraził odmienne zdanie w tej kwestii. Stwierdził, że iluminowane dokumenty nie mogą być analizowane wraz z malarską i rysunkową dekoracją ksiąg kancelaryjnych ze względu na to, że nie stanowią one dla siebie – jak to określił – materiału równorzędnego. Zob. Mieczysław GĘBAROWICZ, „O iluminowanych dokumentach epoki baroku”, *Biuletyn Historii Sztuki* 29, nr 4 (1967), s. 476. Być może takie podejście jest odpowiednie w stosunku do typu aktów prawnych, które poddawał swoim badaniom. Jak wykażę dalej, rzecz ma się zupełnie inaczej w przypadku wytworów kancelarii królewskiej.

¹⁶ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 163.

¹⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 166.

3. Marcin Proszowski, iluminacja przedstawiająca herb rodziny Szembeków, 1616, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Rkp. Dypl. 749. Fot. polona.pl

4. Karta tytułowa księgi wydatków z prowentów miejskich, 1610,
 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/99/0/-/232.
 Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Przedstawienie czterech cnót kardynalnych świadczy o tym, że dekoracje obu woluminów były zaplanowane jako jedna ikonograficzna całość, a ich stylistyka przemawia za autorstwem tego samego artysty. W księdze z wpisami za lata 1621–1622 tekst na karcie tytułowej określa Andrzeja Lipskiego jako podkanclerzego, podczas gdy w roku 1620 uzyskał pieczęć większą. Dekoracja tego tomu była zatem gotowa jeszcze przed nominacją biskupa łuckiego na wyższy urząd. Pewne różnice mogą jednak sugerować, że iluminowane frontyspisy powstały w pewnym odstępie czasowym. Przemawia za tym większa ekspresja w wykonaniu dekoracji drugiej księgi oraz charakterystyczne ściemnienia wynikające prawdopodobnie z zastosowania bieli ołowiowej do rozświetleń niektórych jej partii¹⁸. Gdyby obie kompozycje powstawały równolegle, poziom i sposób ich wykonania byłby jednolity.

Sądząc po inicjałach „I S” wspomniany herb Kościesza należał do odpowiedzialnego za omawianą parę ksiąg metrykanta Jana Szałapskiego (zmarłego przed 15 kwietnia 1622)¹⁹. Był on synem Adama (zmarłego przed 1583) i Anny z Długoszków²⁰. Ojciec Jana zajmował się złotnictwem. Do Warszawy przybył z Krakowa i 12 września 1550 r. przyjął prawo miejskie Starej Warszawy²¹. W 1556 nabył kamienicę przy rynku (później zwaną Plumhoffowską), a w 1558 r. był już ławnikiem²². Pierwsza wzmianka źródłowa o Janie pochodzi z 1581 r., kiedy zażądał od urzędu miejskiego wizji rzeczzonego budynku²³. Wystąpił tam jako szlachcic i pisarz kancelarii królewskiej. Przypuszczalnie był absolwentem Uniwersytetu Krakowskiego, jednak dokładne lata jego studiów nie są znane²⁴. W roku 1609 był już sekretarzem królewskim, a od 1618 pełnił urząd pisarza aktowego metryki podkanclerzego Andrzej Lipskiego²⁵. Od 1618 r. odpowiadał za registr kancelarii mniejszej, a od 1620 do śmierci – kancelarii większej²⁶. W związku ze swoją wieloletnią pracą uzyskał liczne nadania wójtostw (m.in. na Lelowie, Ślęzanach, Starej Warce)²⁷.

¹⁸ Mowa tu o sczernieniach widocznych m. in. w partiach karnacji. Prawdopodobnie użyto tutaj laserunku z bieli ołowiowej, która wyniku postępujących z upływem czasu zmian chemicznych zmieniła kolor.

¹⁹ KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 149.

²⁰ Informacje dotyczące warszawskiego rodu Szałapskich w 2. połowie XVI w. podają Maksymilian Baruch i Jarosław Wojciechowski przy okazji omawiania historii kamienicy Plumhoffowskiej (tzw. Książąt Mazowieckich) w Warszawie. Krawczuk w nocie biograficznej dotyczącej Jana Szałapskiego identyfikuje Adama jako brata Jana, co wynika zapewne z błędnej interpretacji wzmianki umieszczonej w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce* (jako właściciele oficyn kamienicy Plumhoffowskiej są tam podawani złotnik Adam Szałapski i sekretarz królewski Jan Szałapski). Dodatkowo pewne dane biograficzne na temat Adama Szałapskiego podaje także Andrzej Sołtan; zob. Maksymilian BARUCH, Jarosław WOJCIECHOWSKI, *Kamienica Książąt Mazowieckich*, (Warszawa: Towarzystwo Miłośników Historji, 1928), s. 11; KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, s. Aneks I, s. 149; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Miasto Warszawa*, cz. 1: *Stare Miasto. Tekst*, red. Jerzy ŁOZIŃSKI, Andrzej ROTTERMUND (Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe 1993), s. 256; Andrzej SOŁTAN, „Warszawianie na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1642”, w: *Warszawa XVI–XVII wieku*, red. Andrzej SOŁATAN, Alina WAWRZYŃCZYK (Warszawa: PWN, 1974), Aneks III, s. 53 (Studia Warszawskie, 20).

²¹ Księdze przyjęć do prawa miejskiego Starej Warszawy figuruje jako „Adam Szałapski”, złotnik, syn Mikołaja, mieszczanina krakowskiego; zob. *Album Civium Civitatis Varsoviae. Księga przyjęć do prawa miejskiego Starej Warszawy 1506–1586*, oprac. Agnieszka BARTOSZEWICZ (Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2000), s. 72.

²² BARUCH, WOJCIECHOWSKI, *Kamienica Książąt Mazowieckich*, s. 11.

²³ Informację o tym podają Baruch i Wojciechowski i dodatkowo publikują treść dokumentu. Krawczuk najwcześniejszą wzmiankę na temat aktywności Jana Szałapskiego w kancelarii królewskiej datuje na rok 1583; zob. BARUCH, WOJCIECHOWSKI, *Kamienica Książąt Mazowieckich*, s. 11, Aneks I, s. 87; KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 149.

²⁴ SOŁTAN, „Warszawianie na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1642”, Aneks III, s. 53.

²⁵ KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 149.

²⁶ *Ibid.*, Aneks II, s. 161 i 165.

²⁷ *Ibid.*, Aneks I, s. 149–150.

Według Krawczuka Jan Szałapski uzurpował sobie szlachectwo²⁸. Jest to twierdzenie uzasadnione, tym bardziej że ojciec jego został określony w księdze przyjęć do prawa miejskiego Starej Warszawy jako *famatus*, a nie *nobilis*, *generosus*, czy *magnificus*²⁹, i jak dotąd nie odnaleziono żadnych źródeł potwierdzających jego nobilitację czy też przywrócenie utraconych praw do herbu³⁰. Z drugiej jednak strony dziwi fakt, że Jan Szałapski nie został uwzględniony w *Liber Chamorum* Waleriana Nekandy Trepki, który tropił „plebejuszy” próbujących „wszrobować” się do stanu szlacheckiego³¹.

Umieszczony pod godłem kanclerza herb Kościesza miał zapewne podkreślić szlachecki wywód Jana Szałapskiego, a także zaznaczyć rolę, jaką odgrywał w pracy Metryki Koronnej³². Bardzo możliwe, że to właśnie on zlecił ozdobienie tytułowych kart dwóch woluminów rejestru.

Twórca tych kompozycji pozostaje anonimowy. Wzór kartuszy i figur alegorycznych prawdopodobnie zaczerpnął z rycin, których jak na razie nie udało się zidentyfikować. Poziom wykonania obu prac wskazuje, że ich autor musiał mieć pewne doświadczenie artystyczne. Niestety obecny stan badań nad polskim iluminatorstwem początku XVII stulecia nie pozwala na umieszczenie tych dzieł w kontekście twórczości konkretnych artystów³³. Pewnych podobieństw stylistycznych można doszukać się w ilustracjach zdobiących indygenat rodziny Szembeków z 1616 r.³⁴ (il. 3), przypisywanych krakowskiemu malarzowi cechowemu Marcinowi Proszowskiemu (zmarłemu przed 1642)³⁵. Artysta zastosował zbliżone formy dekoracji na marginesach, takie jak wazony z kwiatami, podwieszane lambrekiny oraz girlandy z liści i owoców. Oczywiście nie może to świadczyć o autorstwie tego samego iluminatora, ale jest argumentem uprawniającym do wstępnego powiązania dekoracji ksiąg Andrzeja Lipskiego z twórczością artystów cechowych.

²⁸ Ibid., Aneks I, s. 149.

²⁹ Taką interpretację inskrypcji poprzedzających nazwisko osoby przyjmowanej do prawa miejskiego przyjął Leszek C. BELZYT, *Szlachta w mieście rezydencjalnym. Szlachecy obywatele Krakowa i Warszawy około 1600 roku (Analiza porównawcza struktury)* (Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011), s. 57; *Album Civium Civitatis Varsoviae*, s. 72.

³⁰ Nazwiska Szałapskiego nie uwzględnia Barbara TRELIŃSKA, *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV – XVIII w.* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001).

³¹ Walerian NEKANDA TREPKA, *Liber Generationis Plebeanorum. „Liber Chamorum”*, oprac. Rafał LESZCZYŃSKI (Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1995).

³² Umieszczenie pod herbem pieczętarza herbu pisarza kancelarii odnotowuje Jaworska na iluminowanym dokumencie króla Zygmunta I z 3 VII 1545 r., w którym monarcha odnawia przywileje dla miasta Środa (Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta miasta Poznania, sygn. 53/474/0/D/726); JAWORSKA, „Corona Regni, Corpus Regni et gentis”, s. 69–70.

³³ Z publikacji traktujących o iluminatorstwie na ziemiach Rzeczypospolitej około roku 1600 można wymienić: Jacek TYLICKI, *Rysunek gdański ostatniej ćwierci XVI i pierwszej połowy XVII wieku* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2005); Justyna KILIAŃCZYK-ZIĘBA, „O dyplomie nobilitacyjnym i portrecie renesansowego władcy”, *Terminus* 10, nr 1 (2008), s. 67–87; Zdzisław ŻYGULSKI jun., „Rolka Sztokholmska”, w: *Urbs Celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*, red. Andrzej GRZYBKOWSKI, Teresa GRZYBKOWSKA, Zdzisław ŻYGULSKI jun. (Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2008), s. 408–429 (Studia i Materiały Naukowe Muzeum Narodowego w Krakowie).

³⁴ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (dalej: BJ), Oddział Zbiorów Specjalnych (dalej: ZS), sygn. Rkp. Dypl. 749; <https://polona.pl/item/dokument-krola-zygmunta-iii-zawierajacy-potwierdzenie-przywilejow-dla-rodziny-szembe-kow,OTg0NDMxMjY/11/#info:metadata> [dostęp 19 I 2021].

³⁵ Zdzisław PIETRZYK, „Cenny dar dla Biblioteki Jagiellońskiej. Iluminowany dyplom rodu Szembeków”, *Alma Mater*, nr 164 (2014), s. 57; zob. też: NEKANDA TREPKA, *Liber Generationis Plebeanorum*, s. 404; Maria HEYDEL, „Proszowski Marcin”, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966). Malarze, rzeźbiarze, graficy* (dalej: SAP), t. 8: *Pó–Ri*, red. Urszula MAKOWSKA, Katarzyna MIKOCCA-RACHUBOWA (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2007), s. 60.

5. Fragment karty tytułowej księgi wpisów z 1623 r., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 170.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

6. Fragment karty tytułowej księgi wpisów za lata 1624–1625, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 172.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

7. Fragment karty otwierającej wpisy za rok 1625 w księdze z lat 1624–1625, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 172.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

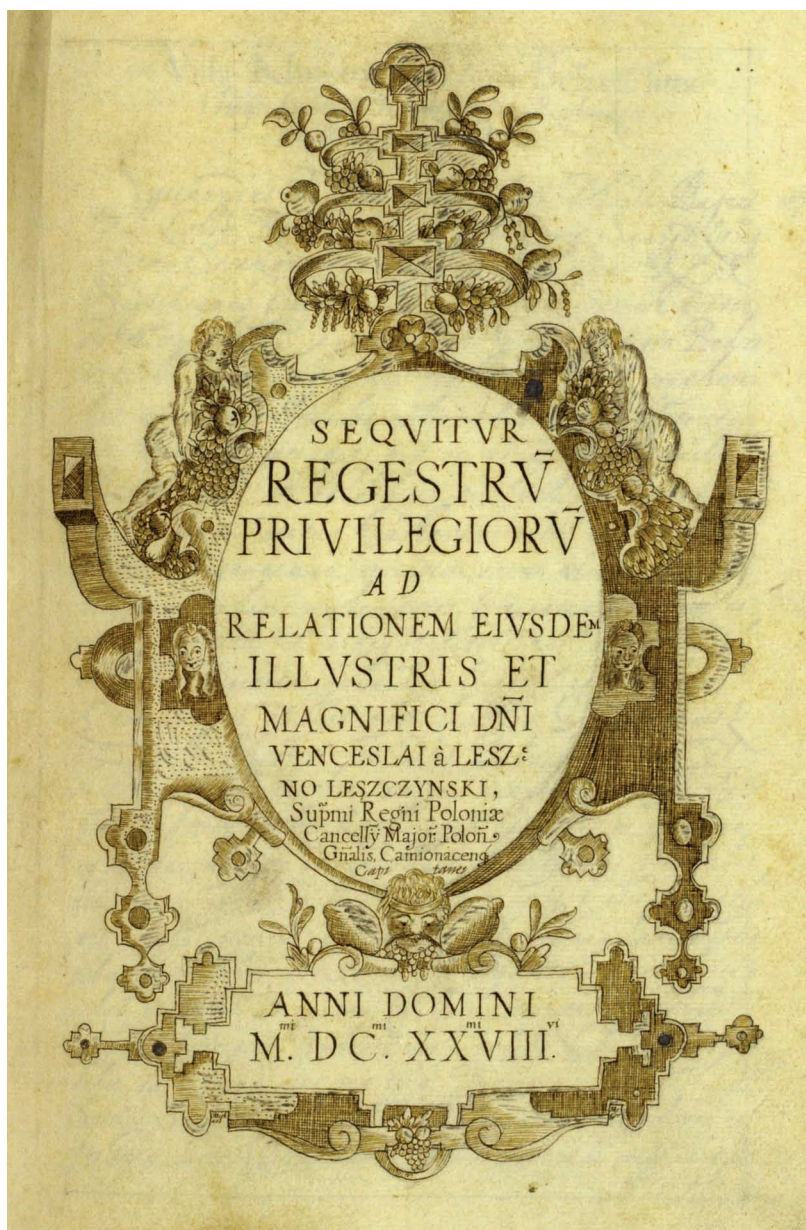
Ponadto zbliżone kompozycje można spotkać również na zdobionych kartach ksiąg rachunkowych Starej Warszawy (il. 4)³⁶. Są mniej efektowne, ale prezentują podobny repertuar ornamentalnych form (zależny zapewne od wzorów graficznych).

Księgi Wacława Leszczyńskiego

Kolejną grupę stanowią księgi powstałe w latach 1623–1628 za podkanclerstwa i kanclerstwa Wacława Leszczyńskiego. Wśród dekoracji tworzących tę grupę chciałbym zwrócić uwagę na niewielkich rozmiarów ozdobniki umieszczone na kartach woluminów z wpisami z roku 1623 (il. 5) i z lat 1624–1625 (il. 6–7)³⁷.

³⁶ Najbardziej efektowne zdobienia powstałe na początku XVII w. otrzymały księgi miejskie o sygnaturach: AGAD, Księgi miejskie Warszawa–Ekonomiczne (dalej: WE), sygn. 1/99/0/-/227, 230, 231, 232. Zagadnienie zdobionych ksiąg miejskich Starej Warszawy nie było poruszane w dotychczasowych badaniach. Można odnotować jedynie wzmianki dotyczące dekorowanej karty tytułowej księgi z lat 1750–1771 (AGAD, WE, 1/99/0/-/541) pojawiające się przy okazji omawiania twórczości Walentego Żebrowskiego; zob. Mariusz KARPOWICZ, *Piękne nieznanome. Warszawskie zabytki XVII i XVIII wieku* (Warszawa: PWN, 1986), s. 336–337; Magdalena WITWIŃSKA, „Rokokowy obraz natury w malarstwie ściennym Walentego Żebrowskiego”, w: *Sztuka a natura. Materiały XXXVIII Sesji naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki, przeprowadzonej 23–25 listopada 1989 roku w Katowicach*, red. Ewa CHOJECKA (Katowice: Oddział Górnośląski Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 1991), s. 242–243; Zbigniew MICHALCZYK, *W lustrzanym odbiciu. Grafika europejska a malarstwo w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych, ze szczególnym uwzględnieniem późnego baroku* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016), s. 183. Poza tym walory estetyczne niektórych ksiąg miejskich eksponowane były na wystawach muzealnych; zob. *Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596–1668*, kat. wyst., Zamek Królewski, Warszawa (dalej: ZKW), red. Przemysław MROZOWSKI, Marek WREDE (Warszawa: ZKW, 1996), s. 189–190, 208–210.

³⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 170, k. 1 recto; MK 172, k. 1a recto, k. 85b recto.

8. Michał Meger, karta otwierająca wpisy za 1628 rok w księdze z lat 1627–1628, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 176. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Wszystkie trzy mają formę kartusza podtrzymywanego przez parę uskrzydłych postaci faunów. Dwa pierwsze, ozdabiające strony tytułowe, zostały odrysowane z dużą dbałością o szczegóły za pomocą atramentu i piórka. Trzeci, znajdujący się na karcie otwierającej wpisy za rok 1625, nie został ukończony. Ma on postać rysunku wykonanego grafitem lub czarną kredką, jedynie w niektórych konturach zarysowanego piórkiem. Co ciekawe, kredkowy szkic wygląda jakby był przeniesiony z kalki – brak w nim śladów „poszukiwania formy” i wprowadzania poprawek. Może to świadczyć o tym, że anonimowy autor na kartach księgi wykorzystał kompozycję już gotową. Prawdopodobnie jako wzór posłużyła mu winieta z niezidentyfikowanego druku.

Podobnym przypadkiem stanowiącym interesujący dokument procesu powstawania zdobień jest kompozycja na stronie tytułowej księgi z wpisami za rok 1626³⁸. Została ona zaledwie szkicowo zaznaczona grafitem bądź czarną kredką. W zamyśle twórcy miała

³⁸ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 174, k. III recto.

9. Karta tytułowa
 księgi wpisów
 za lata 1628–1632,
 Archiwum Główne
 Akt Dawnych
 w Warszawie, 1/4/0/
 1/MK 179.
 Fot. Pracownia
 Fotografii AGAD

mieć formę okuciowego obramienia symetrycznie flankowanego przez nisze, w których zapewne powinny znaleźć się alegoryczne figury. W wykończonej górnej partii rysunku umieszczono więc roślinną wypełniającą pustą przestrzeń oraz otoczony labrami kartusz z herbem Leszczyńskich – Wieniawa.

Inną dekoracją, na którą warto zwrócić uwagę, jest karta otwierająca wpisy za rok 1628, pochodząca z księgi powstałej w latach 1627–1628 (il. 8)³⁹. Kompozycja ma postać dwóch złączonych ze sobą kartuszy o niderlandyzujących formach okuciowych. Całość wykonana została atramentem i piórkami po uprzednim podrysowaniu grafitem lub czarną kredką. W niektórych partiach dekorator użył złota oraz (prawdopodobnie) srebra do podkreślenia formy. Rysunek ma niewielką wartość artystyczną, uważam jednak za stosowne odwołać się do niego ze względu na rozpoznaną osobę autora. Był nim Michał Meger (zmarły po 4 września 1652), późniejszy sekretarz królewski i metrykant w kance-

³⁹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 176, k. 155 recto.

10. Karta tytułowa interczy Władysława IV i Cecylii Renaty, 1637,
Biblioteka Kórnicka, BK 00347. Fot. Pracownia Fotografii Biblioteki Kórnickiej

larii mniejszej Stefana Korycińskiego, odnotowywany jako szlachcic⁴⁰. Swoje sygnatury umieścił w załamaniach dolnej części obramienia. Krawczuk pierwszą wzmiankę dotyczącą pracy Megera datuje na luty 1629 r., kiedy występuje on jako pisarz⁴¹. Dekoracja na karcie omawianej książki rzuca trochę światła na jego wcześniejszą działalność w strukturach centralnego urzędu. W 1628 r. prawdopodobnie należał do personelu kancelarii większej Wacława Leszczyńskiego.

Księgi Jakuba Zadzika

Dekoracje powstałe za czasów podkanclerstwa Jakuba Zadzika reprezentują bardzo niski poziom i właściwie żadnej z tych kompozycji nie można uznać za ukończoną⁴². Mimo że nie mają one szczególnych wartości artystycznych, na uwagę zasługuje jedna z nich. Została ona umieszczona na tytułowej karcie książki zawierającej wpisy z lat 1628–1632 (il. 9)⁴³. Kompozycja przedstawia odzianą w zbroję bliżej nieokreśloną figurę alegoryczną prawym barkiem opierającą się o małżowinę fragmentarycznie narysowanego

⁴⁰ KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 138.

⁴¹ Ibid. Krawczuk wiązał Michała Megera z kancelarią mniejszą Tomasza Zamoyskiego.

⁴² AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 177, k. 1b recto, k. 167 recto; MK 178, s. 1b recto, k. 216 recto, k. 398 recto; MK 179, k. 1a recto.

⁴³ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 179, k. 1a recto.

11. Akt nadania urzędu wojewody wileńskiego Krzysztofowi Radziwiłłowi, fragment lewego marginesu, 1633, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/8178. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

12. Heinrich Ulrich, herb rodziny Gutteter (Gutthäter), 1590–1621, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Berlepsch Exlibris T. I, S. 85, Nr. 133. Fot. <https://kulturerbe.niedersachsen.de>

kartusza, w prawej ręce dźwigającą tarczę, lewą podtrzymującą kopię. Całość została ukazana na tle zaznaczonej szkicowo struktury architektonicznej. Prawdopodobnie w pierwotnym zamyśle po drugiej stronie kartusza miała znajdować się inna personifikacja.

Niemal identyczną sylwetkę prezentuje dekoracja wydane w 1638 r. dokumentu intryczy ślubnej Władysława IV i Cecylii Renaty (il. 10)⁴⁴. Została ona odbita w technice

⁴⁴ Biblioteka Kórnicka, Dział Zbiorów Specjalnych, BK 00347, s. 226.

miedziorytu na pierwszej karcie dyplomu. Dolna część tej kompozycji przedstawia herby królewskiej pary ujęte po bokach przez postacie Merkurego i Minerwy. Sylwetka bogini wojny wykazuje duże podobieństwo do alegorycznej figury z dekoracji księgi *Metryki Koronnej*. Co więcej, analogie można dostrzec również w przypadku formy kartusza oraz struktury architektonicznej w tle.

W tym punkcie warto by przywołać jeszcze zdobienie innego dokumentu – wydanego w 1633 r. przez Władysława IV, w którym monarcha nadaje Krzysztofowi Radziwiłłowi urząd wojewody wileńskiego (il. 11)⁴⁵. Na jego lewym marginesie anonimowy dekorator umieścił kartusz z litewską Pogonią, przy którym znajdują się ustawione na postumentach postacie Merkurego i Marsa. Rysunek ten, mimo pewnych różnic, prezentuje ten sam schemat, co zdobienia na dyplomie intercyzy Cecylii Renaty. Wskazuje na to upozowanie sylwetek bóstw (zwłaszcza Merkurego) oraz umieszczenie nad nimi tych samych atrybutów – uskrzydłonej sfery niebieskiej z trąbami oraz płonącego znicza.

Bez wątplenia te wykonane przez trzech różnych autorów dekoracje odwołują się do jednego ikonograficznego wzoru⁴⁶. Nieprzypadkowe podobieństwo kompozycji prezentuje miedzioryt autorstwa Heinricha Ulricha, przedstawiający herb rodziny Gutteter (il. 12)⁴⁷. Widać to zwłaszcza w porównaniu z dokumentem intercyzy. Na dyplomie powtórzony został ten sam układ, ale w lustrzanym odbiciu. Sylwetki rycerzy w antycznych zbrojach, flankujących godło heraldyczne zmieniono w antyczne bóstwa, zaś widoczna nad kartuszem sfera przenicowana trąbami stała się atrybutem umieszczonym nad postacią Merkurego.

Wszystko wskazuje na to, że przywołane wcześniej dekoracje królewskich dyplomów i księgi kancelaryjnej oraz heraldyczna rycina Heinricha Ulricha stanowią elementy dłuższego ciągu zależności wzorów ikonograficznych. Kwestia jego identyfikacji wymaga dalszych badań skoncentrowanych na zdobieniach monarszych dokumentów oraz wpływie jaki wywierała na nie współczesna im produkcja graficzna.

Księgi Jerzego Ossolińskiego

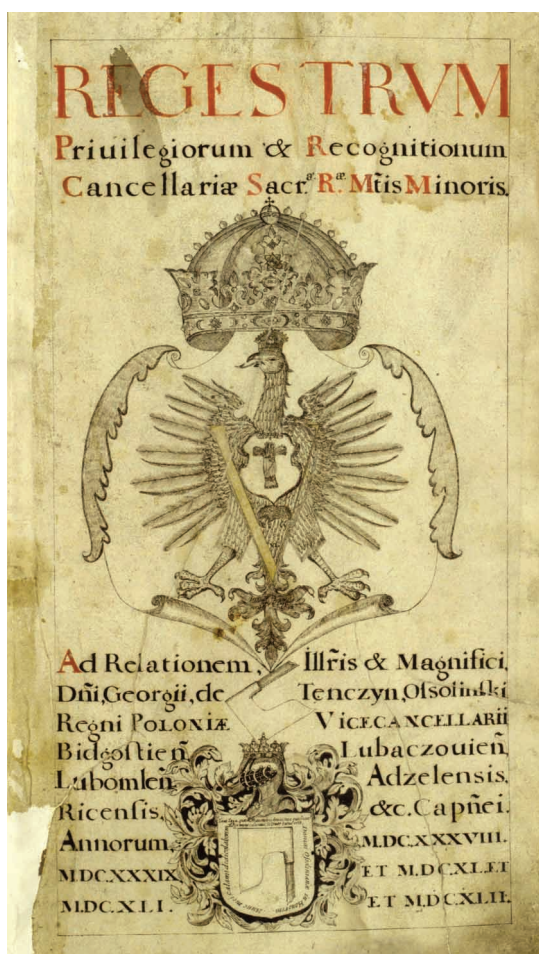
Kolejną chronologicznie grupę dekorowanych ksiąg stanowi wspomniana na początku para woluminów powstałych za czasów sprawowania urzędów pieczętarskich przez Jerzego Ossolińskiego⁴⁸. Ich zdobienia są jednakowe stylistycznie. W obu przypadkach znajdują się na kartach tytułowych tomu. Wykonano je piórką za pomocą atramentu, niektóre partie pod-

⁴⁵ AGAD, Dok. perg., sygn. 1/1/0-/8178.

⁴⁶ W dotychczasowej literaturze dwa omawiane dokumenty pergaminowe nie były analizowane pod względem wykorzystywanych wzorów graficznych. Dyplom Krzysztofa Radziwiłła przytoczyła Jaworska jako przykład lokowania herbu Radziwiłłów w wystroju dokumentów litewskich; zob. JAWORSKA, „Corona Regni, Corpus Regni et gentis”, s. 71. Dokument ten pojawia się również w katalogu wystawy *Rzeczpospolita w dobie Jana III*, gdzie sylwetki Merkurego i Marsa zostały opisane jako postacie symbolizujące pomyślność, sztukę, cnotę i męstwo; zob. *Rzeczpospolita w dobie Jana III*, kat. wyst., ZKW, red. Adam RUTKOWSKI (Warszawa: ZKW, 1983), s. 160. Iluminację intercyzy Cecylii Renaty i Władysława IV przywołał Jacek ŻUKOWSKI, *Żądza chwały. Władysław IV Waza w ikonografii performatywnej* (Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2018), s. 283.

⁴⁷ Udało się zidentyfikować dwa egzemplarze tego miedziorytu w British Museum w Londynie (sygn. 1979, U.776) i Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel (Berlepsch Exlibris. T. I, S.85, Nr. 133).

⁴⁸ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 185; MK 190. Poza wspomnianymi już publikacjami Jaworskiej i Górnego lakoniczną wzmiankę na temat dekoracji karty tytułowej woluminu z lat 1638–1643 zamieszczono we wstępie do drukowanego sumariusza tej księgi; zob. *Księga wpisów MK 185 podkanclerzego i kanclerza Jerzego Ossolińskiego z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1638–1643*, oprac. Wojciech KRAWCZUK (Warszawa: Polskie Towarzystwo Heraldyczne, 2020), s. 6 (Sumariusz *Metryki Koronnej*. Seria Nowa, 15).

13. Jan Rawecki, karta tytułowa księgi wpisów za lata 1638–1642, 1642, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 185. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

14. Jan Rawecki, karta tytułowa księgi wpisów za lata 1643–1650, 1644, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 190. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

malowując transparentną farbą wodną. Pierwsza z dekoracji pochodzi z księgi z wpisami z lat 1638–1640 (il. 13)⁴⁹. Na samym środku umieszczono nakryty koroną kartusz herbowy z Białym Orłem, Snopkiem Wazów w tarczy sercowej oraz znajdującym się pod nią insygnium Orderu Złotego Runa. Dodatkowo w polskie godło wpisano inicjał „V” mający odnosić się do pierwszej litery imienia króla Władysława IV. Poniżej widnieje kartusz z herbem Ossolińskich – Topór. Wzdłuż krawędzi tarczy heraldycznej biegnie łacińska inskrypcja głosząca, że wszelka praca wykonana piórem będzie dedykowana chwale rodu kanclerza⁵⁰.

Druga dekorowana karta pochodzi z księgi z wpisami z lat 1643–1650 (il. 14)⁵¹. Tak samo jak w pierwszej w centrum umieszczono kartusz z herbem Korony, a w dolnej partii kompozycji godło rodowe Ossolińskich. Elementy te od poprzednio omawianej dekoracji różnią się jedynie formą i wykorzystaniem szerszej skali barw. Dodatkowo pojawia się tu przedstawienie św. Jerzego na koniu, który został tutaj umieszczony jako patron pieczętarza.

⁴⁹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 185, k. Ib recto.

⁵⁰ Interpretacja inskrypcji za: GÓRNY, „Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”, s. 31.

⁵¹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 190, k. I recto.

15. Dokument potwierdzający akt nadania warszawskich Bielan kamedułom, 1641 (dekoracje 1645), Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/9084. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Jak słusznie zauważył Górny, zaprezentowane wyżej dekoracje wykazują duże podobieństwo do zdobień pergaminowego dyplomu Władysława IV i Cecylii Renaty z 1641 r., potwierdzającego nadanie kamedułom warszawskich Bielan (il. 15)⁵². Szczególnie widoczna jest analogia z przedstawieniem orła z pierwszej księgi oraz św. Jerzego z drugiej (il. 16–17). Omawiany dokument ma bogate zdobienia. Poza wspomnianymi już świętym i godłem Korony, w okalającej całość bordiurze pojawiają się przedstawienia św. Tomasa Apostoła, Jezusa Chrystusa w typie *Salvator mundi* oraz medaliony z czterema ewangelistami w narożnikach. Widoczne pomiędzy niektórymi elementami dekoracji różnice stylistyczne sugerują, że są one dziełem dwóch twórców. Przedstawienie Chrystusa oraz ornament wypełniający obramienie dokumentu powstały nieco później niż pozostałe rysunki. Dokładna analiza zespołu tych zdobień wymaga oddzielnego opracowania. W niniejszych rozważaniach chciałbym przybliżyć jedynie autora, który był odpowiedzialny za ozdobienie kart tytułowych ksiąg wpisów.

Twórcą tym był Jan Rawecki. Swoje sygnatury zostawił na wszystkich trzech wspomnianych wyżej dziełach. W pierwszym tomie rejestru jego podpis znajduje się na ogonie orła⁵³. Niestety jest on słabo widoczny i bez przeszkód daje się odczytać tylko imię

⁵² AGAD, Dok. perg., 1/1/0/-/9084; GÓRNY, „Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”, s. 32.

⁵³ Informacji na temat sygnatur umieszczonych przez Jana Raweckiego nie podają wcześniejsze publikacje: GÓRNY,

16. Jan Rawecki, przedstawienie św. Jerzego z karty tytułowej księgi wpisów za lata 1643–1650, 1644, Archiwum Główne Akt dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 190.
Fot. Maciej Wieczorek

17. Jan Rawecki, przedstawienie św. Jerzego na dokumencie potwierdzającym akt nadania warszawskich Bielan kamedułow, 1645, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/9084.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Ioanes. W drugim tomie inskrypcje, prawdopodobnie zawierające sygnaturę twórcy, umieszczono na wolutach kartusza z herbem Korony, ale zostały one zamalowane kryjącą farbą i dostrzec można jedynie poszczególne litery widoczne poprzez pęknięcia warstwy malatury. Podpis autora jest w pełni widoczny na pergaminowym dokumencie. Znajduje się on w prawym dolnym narożniku, pod przedstawieniem św. Jana Ewangelisty (il. 18), *nota bene* patrona autora. Rawecki określa się tam jako pisarz skarbu koronnego i kancelarii większej koronnej. Jerzy Ossoliński przed otrzymaniem pieczęci mniejszej w 1639 r. pełnił funkcję podskarbiego nadwornego (formalna nominacja 22 lutego 1633). Bardzo możliwe, że przechodząc do kancelarii królewskiej pociągnął ze sobą swojego dotychczasowego podwładnego.

18. Sygnatura Jana Raweckiego na dokumencie warszawskich kamedułów z 1641, 1645, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/9084.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

„Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego”; *Świat Polskich Wazów. Przestrzeń – Ludzie – Sztuka*, kat. wyst., ZKW, red. Jacek Żukowski (Warszawa: ZKW, 2019), s. 173–174.

19. Kartusz z herbem Orzeł Biały z karty tytułowej druku *Inwentarz Konstytucji koronnych Wojciecha Madalińskiego, 1632*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, SD W.3.1372, Fot. polona.pl

Rawecki datował swoje prace. Na karcie tytułowej księgi z wpisami z lat 1638–1642 umieścił datę roczną 1642. Na drugiej z nich, z lat 1643–1650, znajduje się data 1644. Co ciekawe, w przypadku dokumentu dla warszawskich kamedułów z 1641 r. pod swoim podpisem podaje rok 1645. Oznaczałoby to, że zdobienia tego dokumentu wykonano cztery lata po jego wydaniu.

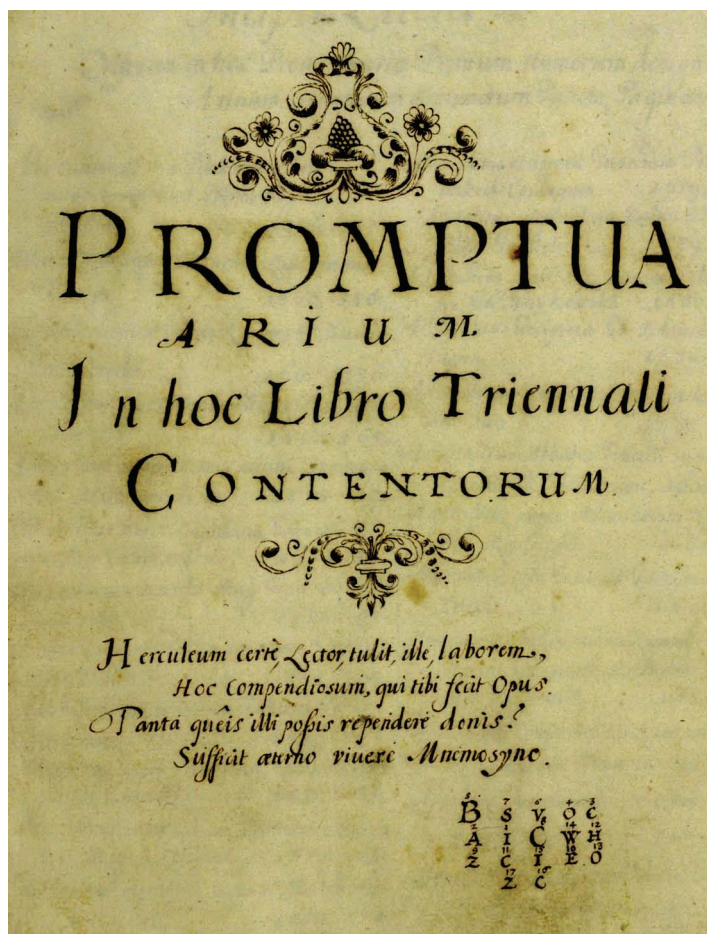
Powtórzenie przez Raweckiego identycznych motywów w późniejszej dekoracji królewskiego dyplomu może świadczyć o tym, że korzystał z gotowych wzorów. Jeśli chodzi o najbardziej charakterystyczny z nich – św. Jerzego walczącego ze smokiem – trudno wskazać dzieło, do którego bezpośrednio odwoływał się twórca. Pośród analizowanych rycin nie odnaleziono żadnej, której układ wykazywałby analogie z dekoracją księgi i królewskiego dyplomu.

Innym motywem wykorzystanym przez dekoratora jest tarcza z Białym Orłem z wazowskim Snopkiem na piersi. Herb korony umieszczony na karcie datowanej na 1644 r. powstał w oparciu o drzeworyt wykorzystywany w latach 30. XVII w. przez warszawską drukarnię Jana Rossowskiego i krakowską oficynę Andrzeja Piotrkowczyka (il. 19)⁵⁴. Niestety nie jest możliwe wskazanie konkretnego wydawnictwa, do którego odwoływał się twórca⁵⁵.

⁵⁴ Przykład druku wydanego przez Jana Rossowskiego zob. Wojciech MADALIŃSKI, *Inwentarz konstytucji koronnych od roku pańskiego 1550 aż do roku 1632 vchwalonych* (Warszawa: w drukarni Jana Rossowskiego, 1632), strona recto karty tytułowej. Przykład druku wydanego przez Andrzeja Piotrkowczyka zob. Jakub OSTROWSKI, *Zalozne Stonca i Miesiaca Zaczemienie, w Oyczyźnie naszey nigdy niesłychane* (Kraków: W Drukukięca Andrzeii Piotrkowczyk, 1632), strona verso karty tytułowej.

20. Karta księgi wpisów za lata 1658–1660 z zaszyfrowaną sygnaturą Jakuba Czechowicza, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 201.

Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Inicjatora wykonania dekoracji na kartach omawianej pary ksiąg, należałoby upatrywać właśnie w osobie Jana Raweckiego. Sądząc po inskrypcji odnoszącej się do rodu Ossolińskich oraz wizerunku świętego patrona kanclerza, obie karty miały być swego rodzaju hołdem złożonym pieczętarzowi. Fakt, że autor iluminacji podpisał się pod własnoręczną pracą, świadczy o chęci zwrócenia uwagi na swoją osobę.

Księgi Stefana Hankiewicza

Bardzo ciekawą grupę wśród ksiąg Metryki Koronnej stanowią woluminy powstałe w latach zarządzania rejestrem przez Stefana Kazimierza Hankiewicza⁵⁶. W przeciwieństwie

⁵⁵ Agnieszka Perzanowska w katalogu druków panegirycznych opublikowała dwa drzeworyty o identycznej kompozycji, które ukazały się w oficynie Piotrkowczyków. Na jednym z nich na piersiach orła widnieje herb Wilcze Zęby Stefana Batorego, a na drugim zaś Snopek Wazów; zob. Agnieszka PERZANOWSKA, *Najjaśniejszym. Panegiryki i utwory pochwalne poświęcone królom i królowym polskim w zbiorze starych druków Muzeum Narodowego w Krakowie* (Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2018), s. 41–42, 54–56. Na temat przedstawień Orła Białego w grafice książkowej (w tym w drukach konstytucji sejmowych) zob. Aleksandra JAWORSKA, *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego* (Warszawa: DiG, 2003), s. 273–297. W tej samej pracy omówiono również zagadnienia związane z umieszczaniem wizerunków herbu Korony na dokumentach królewskich (s. 247–273); zob. też: EAD., „Herb Orzeł Biały w oprawie malarskiej dokumentów królewskich”, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 12 (2013), s. 131–156; *Orzeł Biały. 700 lat herbu Państwa Polskiego*, kat. wyst., ZKW, red. Marek MAKOWSKI, Przemysław MROZOWSKI (Warszawa: ZKW, 1995); *Orły nasze. Orzeł Biały w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej / Our Eagles. The White Eagle in the collections of the Jagiellonian Library*, oprac. Grażyna STĘPIEŃ et al., red. Mieczysław ROKOSZ (Kraków: Universitas, 1997).

⁵⁶ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201; MK 202; MK 203; MK 205; MK 206; MK 207; MK 209; MK 210.

21. Jakub Czechowicz, karta tytułowa księgi wpisów za lata 1658–1660, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 201.

Fot. Pracownia Fotografii AGAD

do wcześniej omawianych przykładów tutaj grupę zdobionych ksiąg łączy ze sobą głównie osoba metrykanta, a nie pieczętarza.

Stefan Kazimierz Hankiewicz (zmarły przed 11 kwietnia 1701) związany był z Metryką Koronną od 28 sierpnia 1658 r., kiedy to jako sekretarz królewski złożył przysięgę pisarza aktowego kancelarii większej koronnej Mikołaja Jana Prażmowskiego⁵⁷. Od tego momentu do 1673 r. był czynnie zaangażowany w pracę kancelarii koronnej⁵⁸. Równolegle funkcję metrykanta pełnił również Wawrzyniec Płoszkiewicz (dla podkanclerzego Andrzeja Olszowskiego w latach 1669–1674), który podpisywał niektóre z ksiąg i pracował w zastępstwie Hankiewicza⁵⁹.

⁵⁷ KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 125–126.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

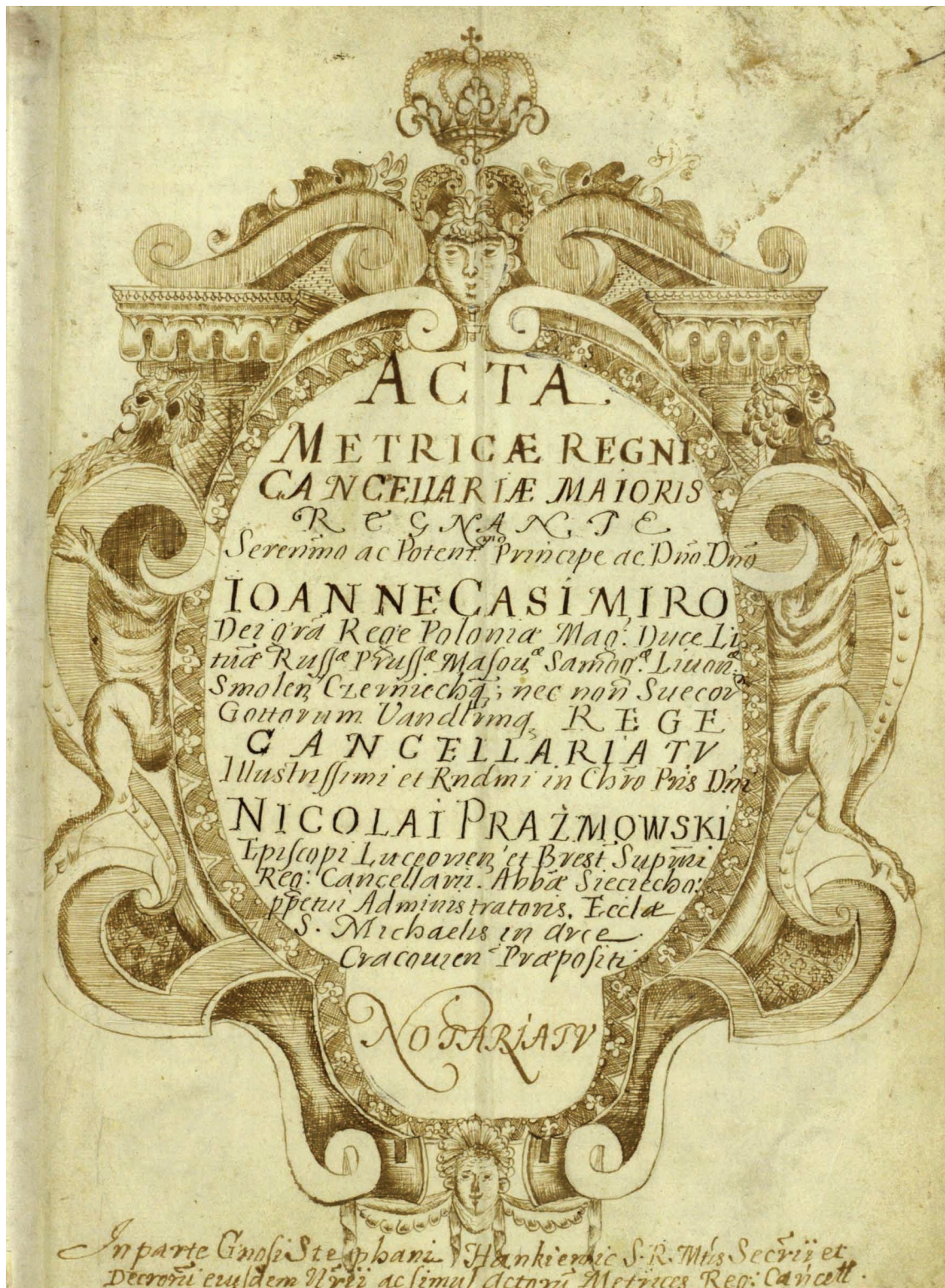
22. Karta tytułowa księgi rady miasta Krakowa
z lat 1621–1629,
Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/33/0/1.4.1/459.
Fot. Pracownia Fotografii Archiwum Narodowego
w Krakowie

Omawiana grupa wyróżnia się pod względem liczby oraz różnorodności zdobień. Mają one formę frontyspisów umieszczonych na kartach tytułowych⁶⁰ oraz kartach otwierających wpisy za kolejne lata⁶¹, inicjałów i ozdobników w tekście⁶², a także kompozycji

⁶⁰ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. 1 recto; MK 202, k. I recto; MK 203, k. II recto; MK 205, k. I recto; MK 206, k. 1a recto (księgę tę wzmiankuje katalog wystawy *Rzeczpospolita w dobie Jana III*, s. 105, poz. 101); MK 207, k. I recto; MK 209, k. I recto; MK 210, k. I recto.

⁶¹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 202, k. 367 recto; MK 203, k. 283 recto; MK 206, k. 384 recto, k. 628 recto; MK 207, k. 262a recto; MK 209, k. 370 recto; MK 210, k. IIa recto, k. III recto, k. IVv recto.

⁶² AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. Ia recto, 584 recto; MK 202, k. 381 recto; MK 203, k. 28 recto, k. 160 recto, k. 353 recto; MK 206, k. 85 recto, k. 385 recto, k. 820 recto; MK 207, k. 1 recto, k. 263 recto; MK 210, k. 1 recto, k. 27 recto.

23. Jakub Czechowicz, karta tytułowa księgi wpisów za lata 1661–1663,
 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 202.
 Fot. Pracownia Fotografii AGAD

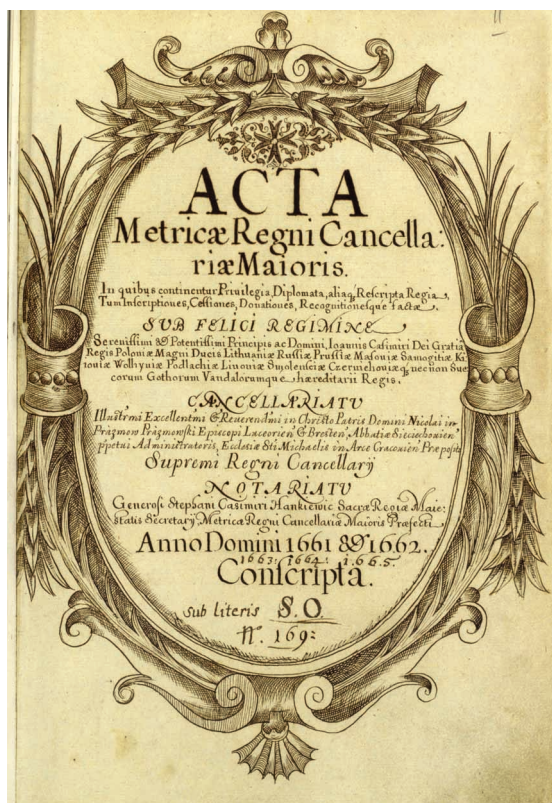
24. Sygnet drukarski weneckiej oficyny *Francesca di Franceschi*, 2. połowa XVI w.,
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, St. Dr. 594011.
Fot. Sekcja Reprografii Biblioteki Jagiellońskiej

stemmatycznych lub dedykacji poświęconych osobom pieczętarzy⁶³. Wszystkie one zostały wykonane w technice rysunku atramentem i piórkiem. Poziom wykonania zdobień nie jest wysoki i sugeruje udział twórców bez większego doświadczenia artystycznego, mimo to ich analiza dostarcza ciekawych wniosków.

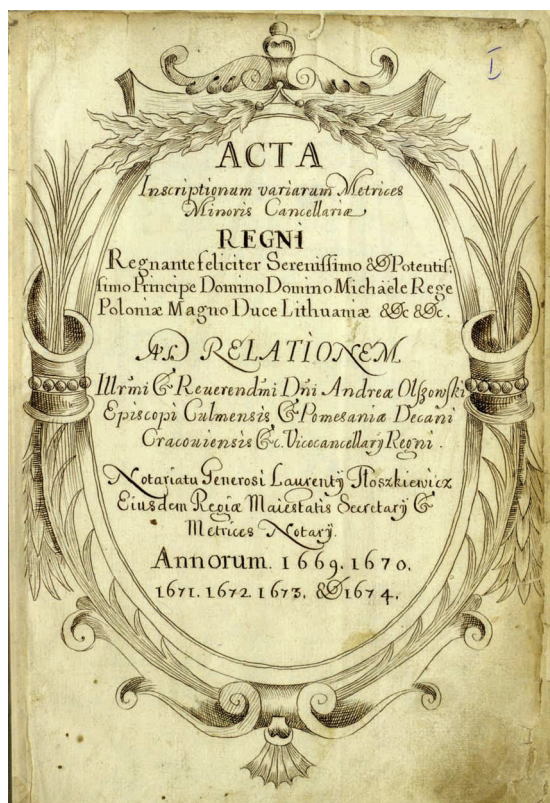
Autorem większości dekoracji omawianej grupy ksiąg jest Jakub Czechowicz. Jego prace odnaleźć można na kartach sześciu woluminów (il. 20–21, 23, 32)⁶⁴. Przypisywane

⁶³ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. 41 recto; MK 205, k. 195 recto i verso; MK 207, k. I verso, k. 262a recto i verso.

⁶⁴ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. 1 recto, k. Ia recto, k. 41 recto, k. 584 recto; MK 202, k. I recto, k. 367 recto,

25. Karta tytułowa książki wpisów za lata 1661–1665, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 203. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

26. Karta tytułowa książki wpisów za lata 1669–1674, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 210. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

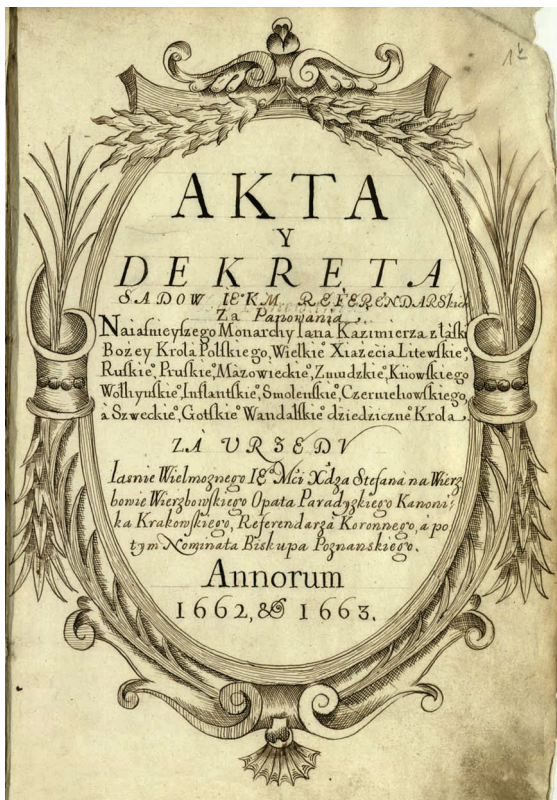
mu zdobienia sugerują, że pracował dla Metryki Koronnej w latach 1658–1669. Przepuszczalnie należał do niższego personelu kancelaryjnego. Jedyną pewną wzmianką źródłową na temat Jakuba Czechowicza jest informacja o wyroku śmierci, który został na niego wydany 30 marca 1666 za przedwczesne wydanie legacji sejmowych⁶⁵. Występuje tam tylko z nazwiska jako pisarz Stefana Hankiewicza. Być może za wstawiennictwem tegoż do wykonania kary nie doszło, o czym świadczyć mogą dekoracje powstałe na kartach ksiąg z lat późniejszych.

Czechowicz umieścił sygnatury tylko pod trzema swoimi kompozycjami (il. 20)⁶⁶. Wykonanie pozostałych można przypisać mu na podstawie podobieństw stylistycznych. Mimo braków w warsztacie jego dekoracje cechują się starannością oraz charakterystyczną formą szrafowania. Znamienne dla jego dzieł są również specyficzne formy wolut okalających

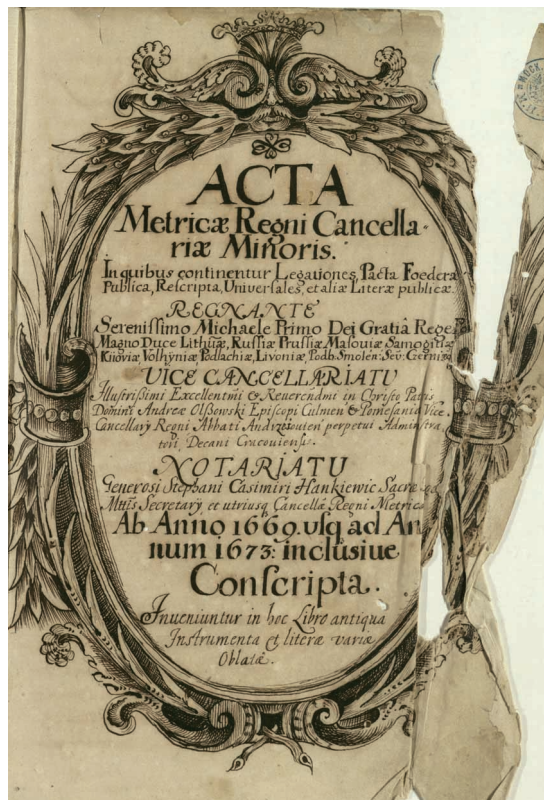
k. 381 recto; MK 205, k. I recto; MK 206, k. 1a recto, k. 85 recto, k. 385 recto; MK 207, k. I recto i verso, k. 1 recto, k. 262a recto i verso, k. 263 recto; MK 209, k. I recto.

⁶⁵ Stefania OCHMAN-STANISZEWSKA, Zdzisław STANISZEWSKI, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo doktryna praktyka*, t. 1 (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000), s. 418, przyp. 34; do tego samego ustępu odwołuje się Krawczuk, podając tę wzmiankę jako przykład trudności jakich nastęrczało metrykantom zdyscyplinowanie podwładnych (KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, s. 107 i przyp. 95).

⁶⁶ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. 584 recto; MK 202, k. 381 recto; MK 207, k. 262a recto i verso. Na szczególną uwagę zasługuje sposób, w jaki zostawił swój podpis w tomie z wpisami za lata 1658–1660 (MK 201). Posiada on formę rebusu – kilku ciągów liter z przypisanymi liczbami od 1 do 17. W momencie uszeregowania liter zgodnie z numeryczną kolejnością powstanie rozwiązanie, którym jest imię i nazwisko twórcy – IACOBVS CZECHOWICZ. W pozostałych dwóch przypadkach podpis dekoratora ogranicza się tylko do inicjałów.

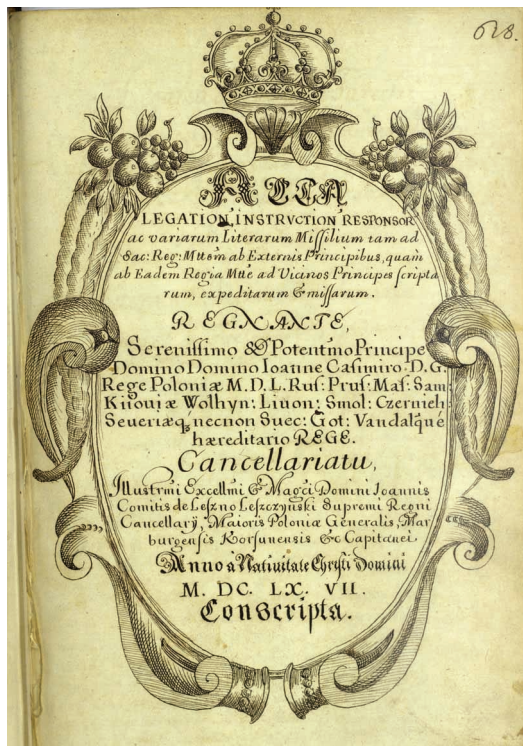
27. Karta tytułowa księgi sądu referendarskiego z lat 1662–1663, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/7/Ks. Ref. 14.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

28. Karta tytułowa księgi poselskiej z lat 1618–1619, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/2/LL 25.
Fot. Pracownia Fotografii Archiwum Głównego Akt Dawnych

29. Erasmus Quelinus, *PODA NO CORTA*, ikon emblematu ze zbioru Diega de Saavedry Fajarda, 1649, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, St. Dr. Aug. 10191. Fot. Sekcja Reprografii Biblioteki Jagiellońskiej

30. Karta otwierająca wpisy za rok 1667 w księdze z lat 1667–1668, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 206.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

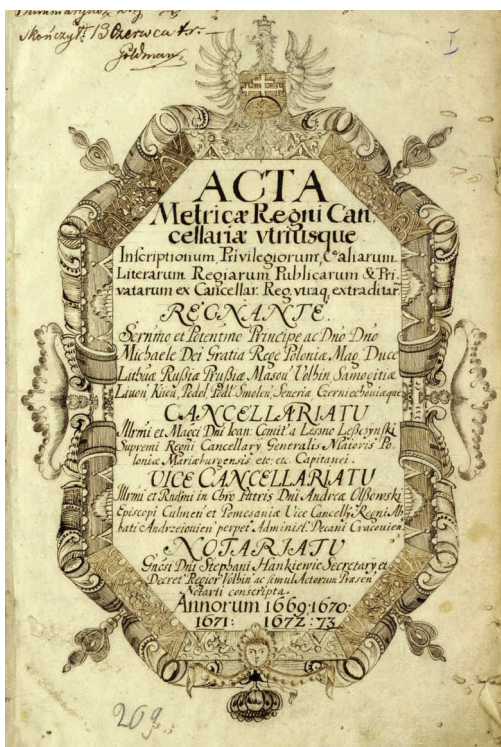
31. Erasmus Quelinus, *QVÆ TRIBVVNT TRIBVIT*, ikon emblematu ze zbioru Diega de Saavedry Fajarda, 1649, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, St. Dr. Aug. 10191.
Fot. Sekcja Reprografii Biblioteki Jagiellońskiej

kartusze oraz sposób w jaki rysował ludzkie twarze. Ostatnią pracą przypisywaną Jakubowi Czechowiczowi jest karta tytułowa księgi z lat 1669–1673 (il. 32)⁶⁷. O jego późniejszej działalności w królewskiej kancelarii brak jakichkolwiek informacji⁶⁸. Pochodząca z tej samej księgi ozdobna karta otwierająca wpisy za rok 1670 (il. 34)⁶⁹ prezentuje nieco inną stylistykę, dlatego przypisywanie jej autorstwa Czechowiczowi nie jest uzasadnione.

⁶⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 209, k. I recto.

⁶⁸ Dotychczasowa opracowania oraz drukowane źródła wymieniają osobę o tym samym imieniu i nazwisku. Album Studentów Akademii Zamojskiej podaje informacje, według której dnia 7 II 1669 r. na kursy wyższe zgłosił się Jakub Czechowicz, syn Stanisława, prawdopodobnie mieszczanin z diecezji krakowskiej. Oprócz tego w publikacjach dotyczących historii Chełmna opisywana jest postać Jakuba Czechowicza, burmistrza tegoż miasta. Był pochodzącym z Olkusza mieszczaninem. W 1673 r. został pisarzem miejskim, następnie ławnikiem, później burmistrzem, a następnie burgrabią. Swoją karierę zawdzięczał najpewniej należącej do miejscowego patrycjatu rodzinie, zamieszkałej w Chełmnie od połowy XVII w. Możliwe, że przytoczone wyżej wzmianki odnoszą się do wspomnianego pracownika Metryki Koronnej, jednak może być to również tylko zbieżność imion i nazwisk. Kwestia ta wymaga osobnego opracowania. Zob. *Album Studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781*, oprac. Henryk GMITEREK (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, 1994), s. 252 (Archiwum Dziejów Oświaty, 11); treść wpisu interpretowana według objaśnień zawartych we *Wstępie*, s. 16–17; Zbigniew ZDRÓJKOWSKI, „Praktyka kryminalna” Jakuba Czechowicza. Jej źródła i system na tle rozwoju współczesnego prawa karnego zachodniej Europy (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1949), s. 20–21; Id., „Jakub Antoni Czechowicz”, w: *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, red. Józef BORZYKOWSKI (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983), s. 35; Krystyna KAMIŃSKA, „Jakub Antoni Czechowicz (1681–1747)”, w: *Dzieje Chełmna. Zarys monograficzny*, red. Marian BISKUP (Warszawa: PWN, 1987), s. 429; Stefan RAFIŃSKI, *Chełmiński słownik biograficzny* (Chełmno: Muzeum Ziemi Chełmińskiej, 2006), s. 39.

⁶⁹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 209, k. 370 recto.

32. Jakub Czechowicz, karta tytułowa księgi wpisów za lata 1669–1673, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 209. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

33. Erasmus Quelinus, ASE PENDET, ikon emblematu ze zbioru Diega de Saavedry Fajarda, 1649, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, St. Dr. Aug. 10191. Fot. Sekcja Reprografii Biblioteki Jagiellońskiej

Innym znanym z imienia i nazwiska twórcą dekoracji jest Maciej Marcejan Ładowski (ok. 1640 – ok. 1715)⁷⁰, w dotychczasowej literaturze został opisany jako metrykant koronny⁷¹. Od 1670 r. występuje jako sekretarz i pisarz aktowy⁷². Na kartach ksiąg Metryki Koronnej podpisał się dwa razy. Pierwsza jego sygnatura znajduje się w tomie zawierającym wpisy za lata 1661–1665 i została umieszczona pod epigramatem spisany na ostatniej karcie woluminu⁷³. Trudno określić, kiedy dokładnie powstały te inskrypcje, ale można przypuszczać, że był to ostatni rok uwzględniony w tym woluminie. Podpis Macieja Ładowskiego widnieje także na karcie otwierającej indeks wpisów księgi z lat 1667–1668⁷⁴. Znajdują się tam niewprawnie rysowane ozdobniki. Na podstawie pewnych podobieństw stylistycznych można mu również przypisać zdobienia na karcie otwierającej wpisy za rok 1668⁷⁵. Poziom tych prac jest bardzo niski i wydaje się, że Ładowski próbował nieudolnie naśladować styl dekoracji Jakuba Czechowicza.

Wymienieni wyżej dwaj pracownicy kancelarii to jedyne nazwiska, które można połączyć z konkretnymi zdobieniami ksiąg powstałych za sekretariatu Stefana Hankiewicza. Nie ulega jednak wątpliwości, że za dekoracje odpowiedzialne były jeszcze inne

⁷⁰ KRAWCZUK, *Metrykanci koronni*, Aneks I, s. 137.

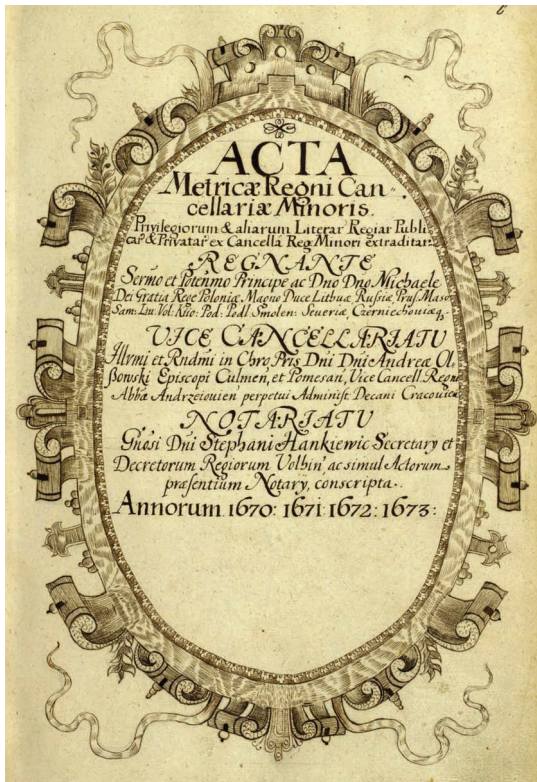
⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 203, k. 552 recto.

⁷⁴ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 206, k. 820 recto.

⁷⁵ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 206, k. 384 recto.

34. Karta otwierająca wpisy za lata 1670–1673 w księdze z lat 1669–1673, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 209. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

osoby, prawdopodobnie również niżsi rangą pracownicy kancelarii. Jeśli chodzi o rysunki anonimowych twórców, uwagę przyciągają karty tytułowe ksiąg z lat 1661–1665⁷⁶ oraz 1669–1674 (il. 25–26)⁷⁷. Frontyspisy obu woluminów prezentują ten sam układ kartusza obwiedzonego palmowymi gałązkami i laurowym festonem. Rysunki te powtarzają kompozycję konkretnej ilustracji, pochodzącej z brukselskiej edycji emblematycznego dzieła *Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressa* autorstwa Diego de Saavedry Fajarda (1649)⁷⁸. Anonimowe prace odwzorowały ozdobne obramienie okalające ikon emblematu *PODA NO CORTA* (il. 29)⁷⁹. Co ciekawe, odniesienia do tej samej ryciny widoczne są również w przypadku kart tytułowych jednej księgi sądu referendarskiego oraz jednej księgi poselskiej (il. 27–28)⁸⁰. Oprócz tego odnotować można jeszcze pojedyncze nawiązanie do emblematu *QVAE TRIBVVNT TRIBVIT* (il. 31)⁸¹ widoczne na jednej z dekorowanych kart księgi z lat 1667–1668 (il. 30)⁸². Pewne podobieństwa do kompozycji *ASE PENDET* (il. 33)⁸³ wykazuje karta tytułowa tomu z lat 1669–1673 (il. 32)⁸⁴, przypisywana Jakubowi Czechowiczowi. Wśród dzieł tego twórcy można znaleźć też inne przykłady

⁷⁶ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 203.

⁷⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 210.

⁷⁸ Diego de SAAVEDRA FAJARDO, *Idea Principis Christiano-Politici, Centum Symbolis Expressa* (Bruxellae: Excudebat Ioannes Mommartius, suis et Francisci Vivieni sumptibus, 1649).

⁷⁹ Ibid., *Symbolum LXVII*, s. 491.

⁸⁰ Księga Sądu Referendarskiego z lat 1662–1663 (AGAD, MK, sygn. 1/4/0/7/Ks. Ref. 14, k. 1 recto) oraz Księga Poselstw z lat 1669–1673 (AGAD, MK, sygn. 1/4/0/2/LL 25, k. 1 recto); księgę poselstw wzmiankuje katalog wystawy *Rzeczpospolita w dobie Jana III*, s. 106, poz. 104.

⁸¹ DE SAAVEDRA FAJARDO, *Idea Principis Christiano-Politici, Symbolum XL*, s. 261.

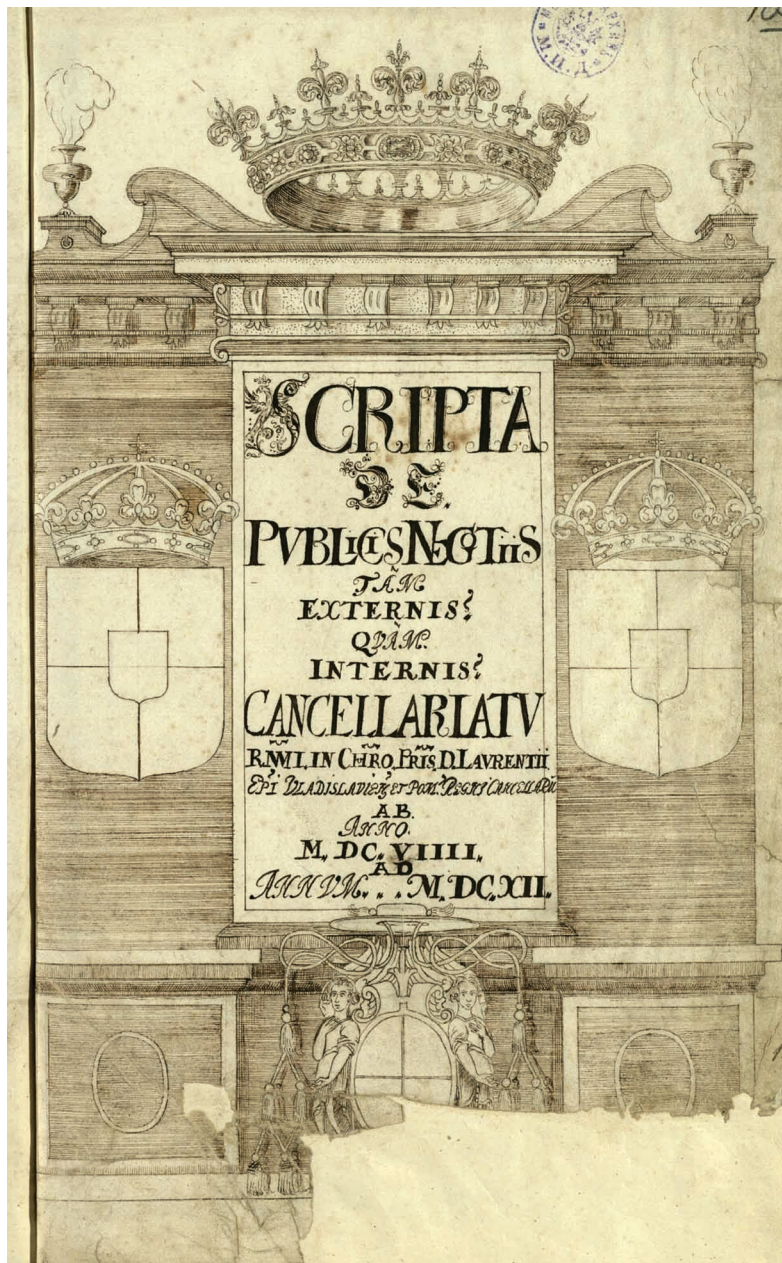
⁸² AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 206, k. 618 recto.

⁸³ DE SAAVEDRA FAJARDO, *Idea Principis Christiano-Politici, Symbolum LIV*, s. 380.

⁸⁴ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 209, k. I recto.

35. Kartusz z herbem króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego z druku *Septizonivm trivmphale* Stanisława Józefa Biezanowskiego, 1669, Biblioteka Narodowa w Warszawie. Fot. polona.pl

36. Karta tytułowa księgi poselskiej z lat 1608–1612, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/2/LL 28.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

wykorzystania grafiki książkowej. Karta tytułowa księgi z lat 1661–1663⁸⁵ powtarza układ kartusza sygnetu drukarskiego weneckiej oficyny Francesca de Franceschi (il. 23–24)⁸⁶. Prostsze kompozycje⁸⁷ nawiązują do ozdobników stosowanych przez krakowskie oficyny

⁸⁵ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 202, k. I recto.

⁸⁶ Wspomniany sygnet drukarski odnaleźć można m.in. na karcie tytułowej dzieła *Della filosofia naturale di m. Alessandro Piccolomini, distinta in due parti, con vn trattato intitolato Instrumento. Et di nuouo aggiunta a queste la terza parte, di Portio Piccolomini suo nipot* (Venetia: appresso Francesco de' Franceschi senese, 1585), a także późniejszego *Summa Corona Confessorum [...]* D. Mauri Antonii Berarducci [...]. *Secunda Pars* (Venetia: Apud Ioan. Antonium, & Iacobum de Francescis, 1603).

⁸⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. recto; MK 203, k. I recto; MK 207, k. 262a recto.

37. Frontysepis drotu Principum et regum Polonorum imagines
Arnolda Mylius, 1594,
Biblioteka Narodowa w Warszawie,
SD XVI.F.377. Fot. polona.pl

Piotrkowczykó⁸⁸ i Cezarych⁸⁹, które służyły najczęściej do dekorowania utworów o charakterze panegirycznym. Z drukarni Piotrkowczykó⁸⁸ pochodzi też odbijany w technice drzeworytu kartusz z herbem znany z druków pochwalnych poświęconych osobie króla

⁸⁸ Perzanowska publikuje w katalogu dwa druki panegiryczne wydane w przez oficynę krakowską Piotrkowczykó⁸⁸ w latach 1667 i 1670, w których wykorzystano ten ozdobnik; zob. PERZANOWSKA, *Najjaśniejszym*, s. 200–202, 226–228. Poza Jakubem Czechowiczem do ozdobnika tego odwoływał się również anonimowy twórca dwóch kompozycji znajdujących się na kartach księgi za lat 1669–1674 (AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 210, k. III recto, k. IVv recto).

⁸⁹ Ozdobnik wykorzystany został m.in. w panegirycznym utworze Stanisława Biezanowskiego wydanym przez krakowską oficynę Franciszka Cezarego w 1649 r.; PERZANOWSKA, *Najjaśniejszym*, s. 172–173.

Michała Korybuta Wiśniowieckiego (il. 35)⁹⁰. Obraz tego przedstawienia heraldycznego posłużył jako wzór dla wspomianej anonimowej dekorowanej karty, z tomu z lat 1669–1673 (il. 34)⁹¹.

W kwestii wykorzystania wzorów graficznych należałoby przytoczyć również przykład pewnego woluminu powstałego w środowisku kancelarii miejskiej Krakowa. Pochodząca z lat 1621–1629 księga rady ozdabia rysunkowa kompozycja znajdująca się na karcie tytułowej (il. 22)⁹². Przedstawia ona parę postaci alegorycznych ukazanych na tle architektonicznej struktury, podtrzymujących prostokątną ramę, w której znajduje się tytuł rękopiśmiennego tomu. Prawie identyczne przedstawienie widnieje na frontyspisie księgi Metryki Koronnej z lat 1658–1660 (il. 21)⁹³. Jakub Czechowicz, któremu przypisywane jest autorstwo tej dekoracji, najprawdopodobniej wzorował się na tej samej rycinie co anonimowy twórca zdobień księgi krakowskiej. Przypuszczalnie był to frontyspis niezidentyfikowanego druku.

Inne zdobione księgi powstałe w XVII w.

Oprócz opisanych wyżej ksiąg w XVII w. powstały jeszcze inne dekorowane woluminy, których nie można przypisać do żadnej konkretnej grupy. Warto wspomnieć w tym punkcie o księdze poselskiej prowadzonej za kanclerstwa Wawrzyńca Gembickiego, zawierającej wpisy z lat 1608–1612. Na tytułowej karcie tego woluminu anonimowy twórca wykonał rysunkową dekorację (il. 36)⁹⁴. Przedstawia ona strukturę architektoniczną, w której kompozycję zostały symetrycznie wpisane trzy, niestety niedokończone kartusze herbowe – dwa po bokach i jeden pośrodku na dole. Ta wykonana piórką i atramentem praca powstała w oparciu o ryciny ilustrujące dzieło Arnolda Myliusia *Principum et regum Polonorum imagines ad vivum expressae* wydane w Kolonii w 1594 r. Jako wzór posłużył tu frontyspis oraz ukazany na oddzielnej karcie herb kardynała Jerzego Radziwiłła (il. 37–38).

Inną dekorowaną księgą, którą warto dokładniej omówić, jest wolumin rejestru obejmujący wpisy za czasów podkanclerstwa Jana Małachowskiego – lata 1679–1681 (il. 39)⁹⁵. Wyróżnia ją technika wykonania, okalająca pole tekstowe bordiura została bowiem odcisnięta z płyty miedziorytniczej. Matryca nie była jednak odbijana bezpośrednio na karcie księgi. Pasy ornamentu wydrukowano na osobnym arkuszu, następnie odpowiednio przycięto i przyklejono na powierzchni karty. Wolne przestrzenie pomiędzy elementami floratury zostały zamalowane farbą wodną w kolorze zieleni, co zapewne miało za zadanie „zunifikować” dekorację i zatrzeć ślady klejenia. Dodatkowo w tym celu dekorator za pomocą tuszu i piórka wprowadził również drobne korekty ornamentu. Niestety ani na tej, ani na innych kartach nie znaleziono sygnatur twórcy.

⁹⁰ Perzanowska publikuje trzy druki panegiryczne wydane w 1669 r. przez krakowską oficynę Piotrkowczyków, w których wykorzystano ten drzeworyt; zob. PERZANOWSKA, *Najjaśniejszym*, s. 205–206, 208–209, 217–218. Należy jednocześnie zaznaczyć, że klocek drzeworytniczy, z którego został odbity kartusz, pojawia się we wcześniejszych drukach. Znany jest przykład wykorzystania go przez krakowską drukarnię Mikołaja Scharfenbegera ok. 1590 r.; zob. *Orły nasze*, s. 158–159.

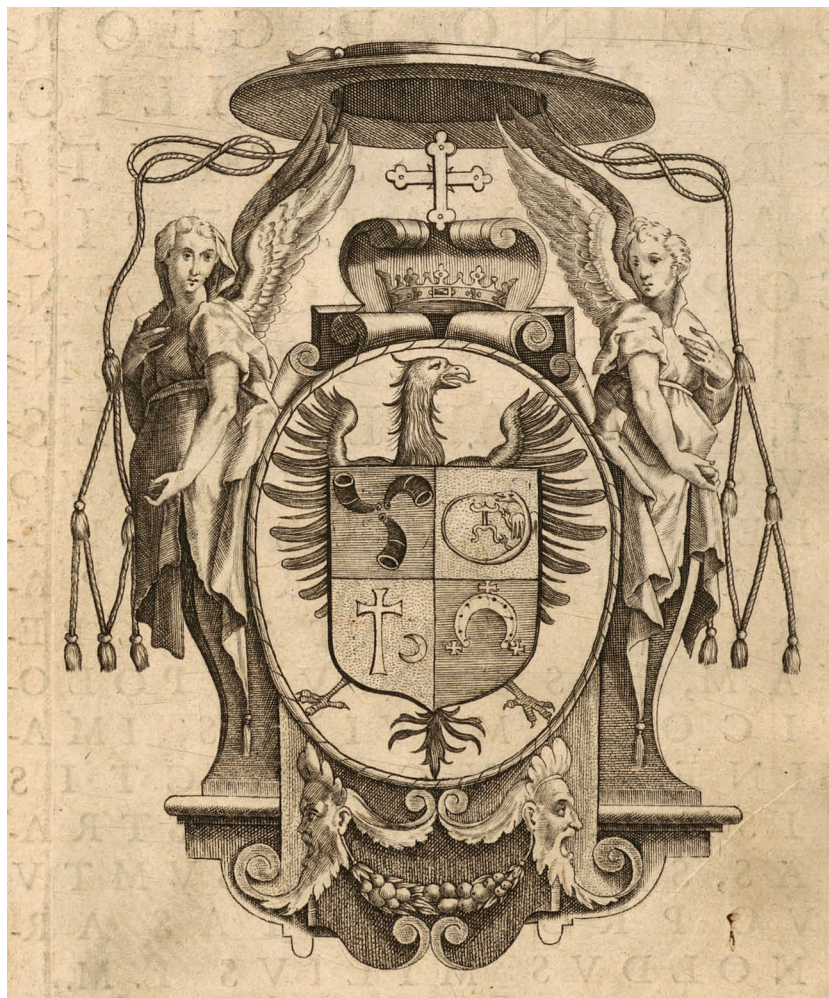
⁹¹ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 209, k. 370 recto.

⁹² Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Miasta Krakowa, 29/33/0/-/1.4.1/459, pierwsza karta bloku (nie uwzględniona w foliacji) recto.

⁹³ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 201, k. 1 recto.

⁹⁴ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/2/LL 28, k. Ia recto.

⁹⁵ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 214, k. II recto; księgę tę wzmiankuje katalog wystawy *Rzeczpospolita w dobie Jana III*, s. 105, poz. 102.

38. Kartusz z herbem Jerzego Radziwiłła z druku *Principum et regum Polonorum imagines Arnolda Myliusa, 1594*, Biblioteka Narodowa w Warszawie, SD XVI.F.377. Fot. polona.pl

Technika wykonania dzieła pozwala zidentyfikować autora. Jest niemal pewne, że twórca nie ograniczył się do jednorazowego użycia konkretnej matrycy, ale wykorzystywał ją wielokrotnie. Odbitkę z tej samej płyty miedziorytniczej odnaleźć można na dwóch dyplomach wystawionych przez Jana III Sobieskiego. Pierwszy z nich wydany w 1691 r. regulował sprawy pomiędzy przedmieszczanami i rajcami Przemyśla (il. 40)⁹⁶. Drugi z 1693 r. nadawał prawa miejskie dla Mariampola⁹⁷. Oba dokumenty mają formę poszytu, a dekoracje umieszczone na pierwszej karcie każdego z nich posiadają niemal identyczny układ. Wykorzystana do ozdobienia księgi *Metryki Koronnej* płyta z pasem ornamentu roślinnego została odbita wzdłuż górnej krawędzi karty. Dekorator użył również innej matrycy do odbicia inicjału. Kompozycja ta prezentuje postać uskrzydłonej Famy dmącej w trąby. Przypomina ona nieco figurę alegoryczną z konnego portretu Jana III Sobieskiego, rytowanego przez Charles'a de la Haye według inwencji Jerzego Eleutera Szymonowicza-Siemiginowskiego (il. 43)⁹⁸.

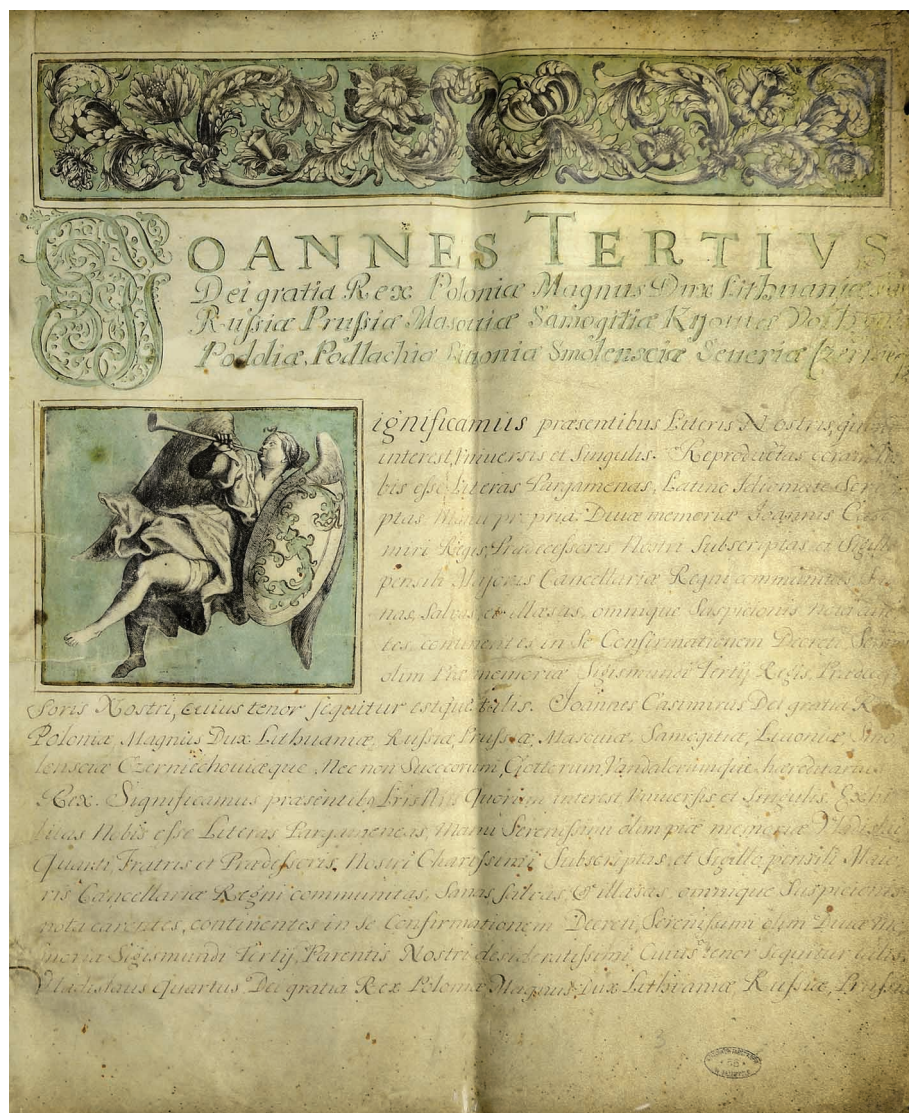
⁹⁶ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta Miasta Przemyśla, 56/129/0/-/109D.

⁹⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, Rkps 4347, k. 1 recto.

⁹⁸ Omówienie ryciny zob. Hanna WIDACKA, *Lew Lechistanu* (Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2010), s. 414–415; tamże wcześniejsza bibliografia.

39. Ludwik Dagobert, karta tytułowa książki wpisów za lata 1679–1681, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/4/0/1/MK 214. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

40. Ludwik Dagobert, akt regulujący sprawy pomiędzy rajcami i przedmieszczanami przemyskimi, 1691, Archiwum Państwowe w Przemyślu, 56/129/0/-/109D. Fot. Pracownia Fotografii Archiwum Państwowego w Przemyślu

W obu przywołanych dyplomach matryce zostały odcisnięte bezpośrednio na pergaminie. Tak samo jak w księdze Metryki Koronnej przestrzenie pomiędzy elementami ornamentu pomalowano farbą wodną koloru zielonego. Na dokumencie dla Mariampola można dodatkowo zaobserwować zachowane gdzieś resztki złota w proszku, co sygnalizuje, że zielonkawy pigment miał stanowić podkład pod złocenia. Niestety nie da się jednoznacznie stwierdzić, czy karta księgi Metryki Koronnej w stanie pierwotnym również była wykańczana złotem⁹⁹.

Przywołane tutaj dekoracje karty księgi Metryki Koronnej oraz zdobionego dokumentu Jana III można wiązać z działalnością Ludwika Dagoberta¹⁰⁰. Został on odnotowany

⁹⁹ Opisane obserwacje zostały wykonane na podstawie skanu, z przyczyn ode mnie niezależnych nie miałem bowiem możliwości zobaczenia oryginału.

¹⁰⁰ Maria ŁODYŃSKA-KOSIŃSKA, „Dagobert Ludwik”, w: SAP, t. 2: D–G, red. Maria BARDINI, Jolanta MAURIN-BIAŁOSTOCKA (Warszawa: 1975), s. 4–5.

41. Ludwik Dagobert, akt nobilitacji Jana Jerzego Kreczyka, 1685, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Rkp. Dypl. 156. Fot. jbc.bj.uj.edu.pl

jako dekorator królewskich dokumentów przez Żegotę Paulego¹⁰¹. Rodzicami artysty byli mieszkający w Warszawie Francuzi – Stefan Dagobert i Michalina Lupia¹⁰². Urodził się przed 17 marca 1661 r.¹⁰³ W roku 1683 występował jako „jubiler SRM [Sacrae Regiae Maiestatis]”¹⁰⁴. Wiadomo też, że miał dwóch braci – Ignacego¹⁰⁵ oraz Michała (urodzony przed 5 sierpnia 1671), który także zajmował się ozdabianiem dokumentów powstających w monarszej kancelarii¹⁰⁶.

W dotychczasowej literaturze odnotowany został zaledwie jeden dokument dekorowany przez Ludwika Dagoberta. Pozostawioną przez niego sygnaturę można odnaleźć na bogato

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Łodyńska-Kosińska określa Stefana Dagoberta jako dworzanina królewskiego. Fabiani oraz Żukowski wzmiankują go jako perukarza królowej Marii Ludwiki. Z kolei Alina Damińska wspomina faktora królewskiego Stefana Dagoberta. Zob. ŁODYŃSKA-KOSIŃSKA, „Dagobert Ludwik”, s. 4; Bożena FABIANI, *Warszawski dwór Ludwiki Marii* (Warszawa: PIW, 1976), s. 47, 77; Jacek ŻUKOWSKI, „«Modeliusz terażniejszego stroju francuskiego». O początkach «sukni almondo-wych» w Polsce, w: *Francusko-polskie relacje artystyczne w epoce nowożytnej*, red. Andrzej PIĘŃKOS, Agnieszka ROSALES RODRIGUEZ (Warszawa: Neriton, 2010), s. 101, przyp. 17; Alina DAMIŃSKA (SOKOŁOWSKA), „Życie Starej Warszawy w drugiej połowie XVII wieku”, *Almanach Muzealny* 6 (2010), s. 284.

¹⁰³ ŁODYŃSKA-KOSIŃSKA, „Dagobert Ludwik”, s. 4; wymieniona data odnosi się do chrztu w kolegiacie św. Jana w Warszawie.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ FABIANI, *Warszawski dwór Ludwiki Marii*, s. 77.

¹⁰⁶ Norbert ZAWISZA, „Dagobert Michał”, w: SAP, t. 2, s. 5; wymieniona data odnosi się do chrztu w kolegiacie św. Jana w Warszawie.

42. Ludwik Dagobert, akt mianowania na urząd hetmana polnego koronnego Feliksa Potockiego, 1692, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Rkp. Dypl. 506. Fot. polona.pl

iluminowanym dyplomie z 18 lipca 1685 r., w którym Jan III Sobieski nobilitował Jana Jerzego Kreczyka (il. 41)¹⁰⁷. Do wykonania tych dekoracji artysta posłużył się zestawem kilku różnych płyt miedziorytniczych przedstawiających m.in. panoplia, głowy lwów, czy motywy roślinne. Wolne przestrzenie między elementami ornamentów zostały pomalowane farbą wodną w kolorze zieleni, która posłużyła jako podkład pod złoto w proszku nanoszone pędzelkiem. Mimo wykorzystania odmiennych matryc, widać tutaj duże podobieństwa w kwestiach warsztatowych. Zastosowane rozwiązania – zarówno odbijanie ornamentów w technice graficznej, jak i użycie zielonego tła pod złocenia, wypełniające wolne przestrzenie bordiur – łączą stylistycznie dyplom Jana Kreczyka, z wcześniej wymienionymi dekoracjami.

¹⁰⁷ BJ, ZS, sygn. Dypl. 156; „Ludovico Dagobert Regie Mttis Sc... | delineavit et scrips... | Varsavia” sygnatura w dolnej części prawego marginesu. Łodyńska-Kosińska powtarza za Żegotą Paulim, że Ludwik Dagobert był autorem rysunkowego wzoru do szytychowanego dyplomu nobilitacji Jana Jerzego Krazyka (sic!). Za tym samym autorem podaje też nie do końca zgodną sygnaturę artysty: „Dagobert Ludovicus Regiae Majest. Secretar. delineavit et scripsit Varsaviae”; zob. ŁODYŃSKA-KOSIŃSKA, „Dagobert Ludwik”, s. 4. Informacji o sygnaturze Dagoberta nie wzmiankuje ani wydana przez Jerzego Michtę publikacja z treścią dokumentu, ani drukowany katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej; zob. *Indygenat Jana Jerzego Kreczyka wystawiony w Warszawie, 18 lipca 1685 roku*, oprac. Jerzy MICHTA (Kielce: Wydawnictwo „Herb”, 1995=Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej 1434–1794, 22), *Katalog zbioru dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1: *Katalog dokumentów*, red. Karol NABIALEK (Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2014), s. 519–521.

43. Charles de la Haye wg Jerzego Eleutera Siemiginowskiego,
 Portret konny Jana III Sobieskiego, ok. 1690, Muzeum – Zamek w Łańcucie.
 Fot. Maria Szewczuk, Marek Kosior

Niemal identyczny zestaw matryc co omawianym akcie nobilitacji wykorzystano do ozdobienia innego królewskiego dokumentu. Z 1692 r. pochodzi dyplom, w którym Jan III mianował hetmanem polnym koronnym Feliksa Potockiego (il. 42)¹⁰⁸. Na pergaminie tym nie odnotowano sygnatury dekoratora, jednakże ze względu na technologię wykonania oraz zastosowanie tych samych płyt miedziorytniczych autorstwo zdobień można przypisać Ludwikowi Dagobertowi. Jeśli przyjrzeć się zestawowi matryc użytych do ozdobienia

¹⁰⁸ BJ, ZS, sygn. Dypl. 506; *Katalog zbioru dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej*, s. 523–524.

obu przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej dokumentów, można doszukać się niezwyczajnej analogii z obramieniem wspomnianej już ryciny Charlesa de la Haye, ukazującej Jana III na koniu. Znany jest tylko jeden egzemplarz tego miedziorytu, który obwiedziony został ozdobną bordiurą odbitą z kilku płyt (il. 43)¹⁰⁹. Matryce stosowane przez Dagoberta prezentują ten sam układ kompozycji, tyle że w lustrzanym odbiciu w stosunku do obramienia graficznego portretu monarchy.

W drukowanych katalogach dokumentów można odszukać dwa dekorowane dyplomy wydane przez Jana III Sobieskiego, pod którymi podpisał się sekretarz królewski Ludwik Kazimierz Dagobert. Pierwszy, wystawiony w 1690 r., to akt mianowania na stanowisko sekretarza królewskiego Karola von Zytart (il. 44)¹¹⁰. Dokument został obwiedziony roślinną bordiurą odbitą z płyty miedziorytniczej. Inicjał „S” wpisany sylwetką orła dźwigającego w szponach herb Janina otrzymano z matrycy wytrawionej w technice akwaforty. Przestrzenie pomiędzy elementami zdobień pokryto warstwą złota w proszku. Drugi ze wspomnianych przypadków to paszport wystawiony w 1692 r. dla podwładnego królewskiego Jakuba Ekkerta, udającego się na studia zagraniczne (il. 46)¹¹¹. Iluminacja tego dokumentu jest o wiele skromniejsza, bo ogranicza się jedynie do inicjału. Przedstawia również sylwetkę orła z herbem Janina, jednakże odbitą w technice miedziorytu i odwróconą w lustrzanym odbiciu w stosunku do ozdobnika z dyplomu Karola von Zytart (por. il. 45–46).

Oba pergaminy mają dekoracje, które pod względem stylistyki i stosowanej technologii wiążą się z twórczością Ludwika Dagoberta. Trudno jednak stwierdzić jednoznacznie, czy Ludwik Dagobert, jubiler i iluminator monarszych dokumentów, jest tożsamy z osobą Ludwika Kazimierza Dagoberta, sekretarza królewskiego. Wydaje się mało prawdopodobne, aby rzemieślnik z mieszczańskiej rodziny w ciągu kilku lat awansował na wysokie stanowisko urzędnicze. Z drugiej jednak strony zastanawiać mogą osoby rodziców chrzestnych młodszego brata Ludwika – Michała. Byli nimi kanclerz wielki litewski Krzysztof Pac oraz wojewodzina sandomierska Anna Tarłowa¹¹². Wybór przedstawicieli magnaterii na rodziców chrzestnych dla swojego dziecka może świadczyć o ponadprzeciętnym statusie rodziny Dagobertów. Problem ten pozostaje otwarty i wymaga dalszych badań.

W przypadku twórczości dekoratora pozostają jeszcze inne nierozwikłane kwestie. Należałoby zastanowić się, czy Dagobert sam wykonywał matryce, z których odbijał zdobienia, czy może zamawiał je u innego wykwalifikowanego sztycharza. Bez wątplenia poziom opracowania płyt jest bardzo wysoki jak na ówczesne możliwości produkcji graficznej w Rzeczypospolitej. Mogłoby to sugerować, że ich autor odbył naukę i praktykę

¹⁰⁹ Muzeum Zamek w Łańcucie, nr inw. S. 4396; *Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze XVII–XX w. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej*, Muzeum Narodowe w Warszawie, oprac. Włodzisław BALDOWSKI, red. Wojciech FIJAŁKOWSKI, Jadwiga MIELESZKO (Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1983), s. 168; WIDACKA, *Lew Lechistanu*, s. 414. W tym miejscu warto również wspomnieć o rysowanej piórkiem dekoracji dyplomu z 1692 r., w którym Jan III nadaje Szczuczynowi prawa miejskie (AGAD, Dok. perg., 1/1/0/-/4220). Biegające wzdłuż bocznych krawędzi pasy panopliów, mają identyczny układ co bordiura wspomnianej ryciny. To samo dotyczy umieszczonej na górnym marginesie personifikacji Famy.

¹¹⁰ Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, sygn. Perg. 1123; Janina TOMASZEWICZ, *Katalog dokumentów Pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie. Część II. Dokumenty z lat 1506–1828* (Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1991), s. 245–246.

¹¹¹ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Akta miasta Torunia, sygn. Kat. I nr 3073; Andrzej RADZIWIŃSKI, Janusz TANDECKI, *Katalog dokumentów i listów królewskich z Archiwum Państwowego w Toruniu (1345–1789)* (Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Archiwum Państwowe w Toruniu, 1999), s. 209.

¹¹² ZAWISZA, „Dagobert Michał”, s. 5.

44. Ludwik Dagobert, akt mianowania na urząd sekretarza królewskiego Karola von Zyttart, 1690, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Perg. 1123.

Fot. polona.pl

rytowniczą w którymś większych europejskich ośrodków artystycznych. Jeśli nawet przyjąć taką ewentualność względem Dagoberta, zaskakujący wydaje się brak innych zidentyfikowanych prac graficznych chociażby w postaci ilustracji książkowych. Z drugiej jednak strony Ludwik Dagobert jako wykwalifikowany jubiler powinien znać się na obróbce metalu. Możliwe, że artysta wykonał płyty jedynie do odbijania zdobień, podczas gdy głównym uprawianym przez niego zajęciem było złotnictwo. Dotychczasowe badania nad polską grafiką wykazują, że praktykowanie rytownictwa przez złotników było w XVII w. dość powszechne¹¹³.

W tym kontekście frapująca jest również zależność od twórczości Charles'a de la Haye (1641 – po 1707?)¹¹⁴ oraz Jerzego Eleutera Szymonowicza-Siemiginowskiego (ok. 1660 – przed 13 marca 1711)¹¹⁵. Wspomniane wyżej analogie pomiędzy pracami Dagoberta a miedziorytem przedstawiającym Wiktorię Wiedeńską, mogą świadczyć o współpracy dekoratora z tymi artystami. Zarówno de la Haye, jak i Siemiginowski zajmowali się ry-

¹¹³ Maria KALAMAJSKA-SAED, „Wilno jako ośrodek graficzny w XVII w. Postulaty badawcze”, *Biuletyn Historii Sztuki* 55, nr 2-3 (1993), s. 199; Jolanta TALBIERSKA, *Grafika XVII wieku w Polsce. Funkcje, ośrodki, artyści, dzieła* (Warszawa: Neriton, 2011), s. 272.

¹¹⁴ Jolanta TALBIERSKA, „Charles de la Haye – rytownik francuski w Gdańsku i Warszawie”, w: *Francusko-polskie relacje artystyczne w epoce nowożytnej*, s. 33–47.

¹¹⁵ Katarzyna KOLENDÓ-KORCZAK, „Siemiginowski Szymonowicz Jerzy Eleuter”, w: *SAP*, t. 10: *Sa–Się*, red. Urszula MAKOWSKA (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016), s. 466–475.

45. Ludwik Dagobert, inicjał z aktu mianowania na urząd sekretarza królewskiego Karola von Zyttart, 1690, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Perg. 1123, Fot. polona.pl

46. Ludwik Dagobert, inicjał z paszportu wystawionego dla Jakuba Ekkerta, 1692, Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. I 3073, Fot. Maciej Wieczorek

townictwem, nie jest zatem wykluczone, że któryś z nich mógł wykonywać matryce służące do ozdabiania dokumentów.

Na koniec warto podkreślić, że w kontekście działalności twórczej Dagoberta ważną wydaje się również wspomniana postać jego młodszego brata Michała, który także zajmował się ozdabianiem monarszych dyplomów. Być może zlecenia iluminatorskie dla kancelarii zawdzięczał wstawiennictwu Ludwika, ale czy bracia współpracowali przy dekorowaniu dyplomów? Odpowiedź na to pytanie mogłoby przynieść porównanie dzieł obu tych twórców. Niestety jedyna zidentyfikowana sygnowana praca Michała Dagoberta zaginęła w czasie II wojny światowej¹¹⁶, a wygląd dzieła nie jest znany. W celu dalszych badań nad twórczością obu iluminatorów konieczne jest przeprowadzenie szeroko zakrojonej kwerendy, która pozwoliłaby odszukać ozdabiane przez nich dyplomy.

Księgi Jana Nepomucena Słomińskiego

Ostatnią grupę stanowią księgi wpisów powstałe za czasów pełnienia urzędu metrykanta przez Jana Nepomucena Słomińskiego. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje iluminacja tytułowej karty woluminy powstałego w latach 1764–1768 (il. 47)¹¹⁷. Ma ona formę symetrycznego obramienia z elementami ornamentu *rocaille*. Do jej wykonania wykorzystano transparentną farbę wodną, utrzymując dekorację w monochromatycznej skali szarości. Sądząc po znajdującym się na kolejnej karcie ozdobnym inicjale, który

¹¹⁶ Jedynym znanym dokumentem, który dekorował Michał Dagobert, jest przywilej Augusta II wystawiony 28 VI 1700 r. dla bractwa młodzianków kupieckich. Ten pergaminowy dyplom przechowywany był do 1939 r. w siedzibie Archiwum Zgromadzenia Kupców w Warszawie; zob. Edward RASTAWIECKI, *Słownik polskich tudziez obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3 (Warszawa: Nakładem autora, 1857), s. 179; KOŁACZKOWSKI, *Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce*, s. 351; August ZALESKI, *Konfraternia kupiecka miasta Starej Warszawy* (Warszawa: Nakładem Towarzystwa Miłośników Historii, 1913), s. 154; ZAWISZA, „Dagobert Michał”, s. 5.

¹¹⁷ AGAD, MK, sygn. 1/4/0/1/MK 235, k. I recto.

nawiązuje stylistycznie do frontyspisu, dekoracja musiała powstać w tym samym roku, w którym rozpoczęto księgę.

Kompozycja dekoracji wykazuje analogię z iluminacją dyplomu wydanego przez Stanisława Augusta dla Kapituły Generalnej Warszawskiej w 1770 r. (il 48)¹¹⁸. Możliwe, że obie nawiązują do tego samego wzoru graficznego, ale równie prawdopodobne jest autorstwo tego samego artysty. Niestety zarówno na kartach księgi, jak i dokumentu nie odnaleziono sygnatur. Mimo to na podstawie podobieństw warsztatowych i stylistycznych obie iluminacje można wiązać ze wzmiankowanym już w literaturze artystą – Wojciechem Domańskim¹¹⁹.

Na podstawie sygnatur artyście przypisuje się iluminacje księgi Inwentarza Ekonomii Brzeskiej i Kobryńskiej z 1742 r. oraz sześć pergaminowych dyplomów¹²⁰, które wskazują na jego aktywność w środowisku warszawskim w latach 1750–1769¹²¹. Większość ustaleń na temat twórcy wynika z interpretacji jego sygnowanych prac. Zdaniem Euzebiusza Łopacińskiego Wojciech Domański pochodził z terenów „wohyńskiego klucza ekonomii kobryńskiej”¹²². Według przypuszczeń badacza Domański był urzędnikiem pracującym w strukturach ekonomii brzeskiej lub kobryńskiej, a iluminacje na kartach księgi wykonał z chęci przypodobania się swojemu chlebodawcy¹²³.

W kontekście hipotezy, jakoby Domański miał być zaangażowany w pracę urzędową, warto przytoczyć notę z tzw. Lustracji Dawidsona z 1754 r. Wzmianka dotyczy pisarza kancelaryjnego Wojciecha Domańskiego zamieszkałego w znajdującej się przy Rynku

¹¹⁸ AGAD, Dok. perg., 1/1/0/-/1712.

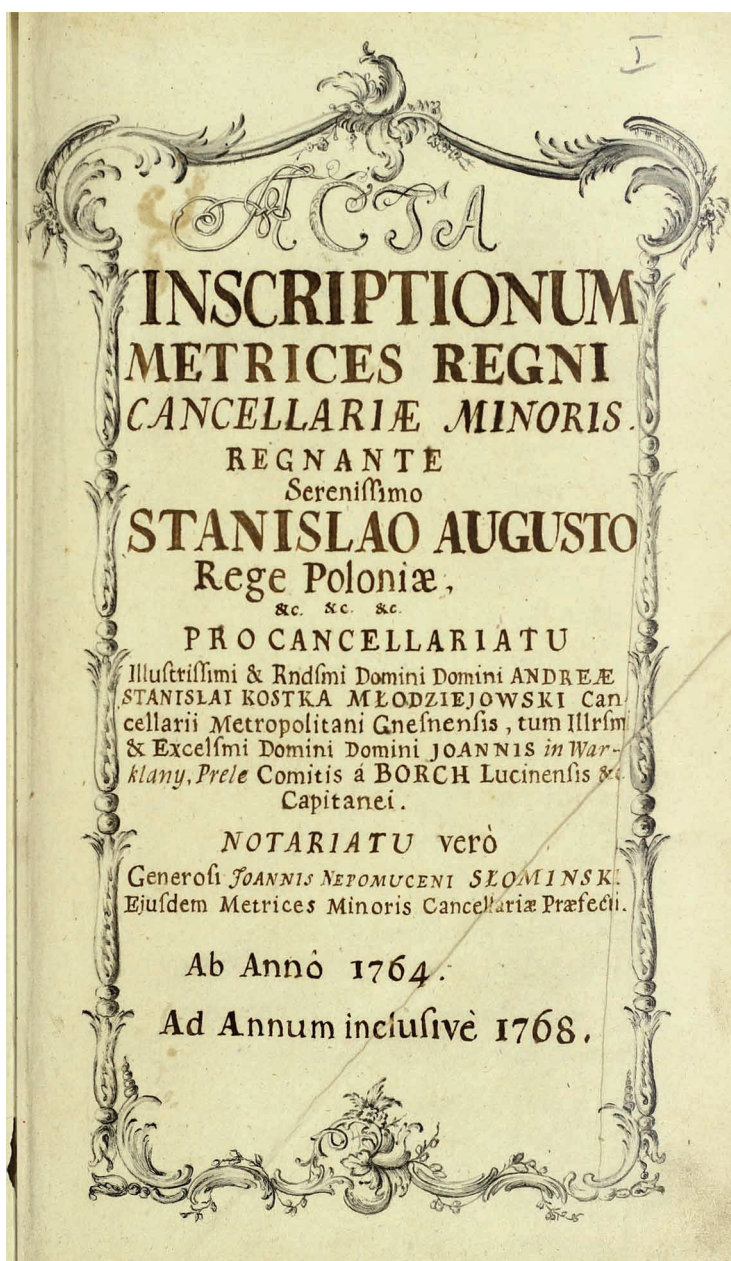
¹¹⁹ RASTAWIECKI, *Słownik polskich tudziez obcych w Polsce osiadłych*, s. 192–193; KOŁACZKOWSKI, *Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce*, s. 351; Euzebiusz ŁOPACIŃSKI, „Rysunki sępią A. Domańskiego w inwentarzu kobryńskim z r. 1742”, *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 3* (1938-19339), s. 134–135; Zofia NOWAK, „Domański Wojciech”, w: SAP, t. 2, s. 84–85; JAWORSKA, „Dokument iluminowany w Polsce XV–XVIII wieku”, s. 39; Aleksandra BERNATOWICZ, *Malarze w Warszawie czasów Stanisława Augusta. Status – Aspiracje – Twórczość* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016), s. 408.

¹²⁰ W stosunku do połowy wzmiankowanych w literaturze dokumentów, które dekorował Wojciech Domański, brak jest danych na temat aktualnego miejsca ich przechowywania. Są to dwa dokumenty potwierdzające przywileje bractwa młodzianków kupieckich w Warszawie, do 1939 r. w zbiorach Archiwum Kupieckiego w Warszawie – pierwszy wydany 29 VI 1766 r. przez Stanisława Augusta, drugi z 12 VI 1769 wystawiony przez biskupa poznańskiego Andrzeja Stanisława Młodziejewskiego, indygenat barona Karola Abrahama Fritscha wystawiony w 1768 r. przez Stanisława Augusta (dokument zgłoszony do zakupu w Archiwum Państwowym w Warszawie w 1958 r.); RASTAWIECKI, *Słownik polskich tudziez obcych w Polsce osiadłych*, s. 192; NOWAK, „Domański Wojciech”, s. 84. Do dokumentów zachowanych należą: potwierdzenie przywilejów Starej Warszawy, wystawione 21 VIII 1750 r. przez Augusta III (AGAD, Dok. perg., sygn. 1/1/0/-/1657); transumpt przywilejów Bractwa Strzeleckiego w Toruniu wystawiony 3 VII 1765 r. przez Stanisława Augusta (APT, Bractwo Strzeleckie w Toruniu, sygn. 69/5/0/-/4); akt lokacji miasta Kutna wydany 27 X 1766 r. przez Stanisława Augusta (AGAD, Dok. perg., sygn. 1/1/0/-/1490); Teodor WIERZBOWSKI, *Przywileje królewskiego miasta stołecznego Starej Warszawy, 1376–1772* (Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1913), s. 140; NOWAK, „Domański Wojciech”, s. 84; RADZIWIŃSKI, TANDECKI, *Katalog dokumentów i listów królewskich z Archiwum Państwowego w Toruniu*, s. 242 (nota katalogowa zawiera informację na temat zdobień, jednak nie wspomina o sygnaturze Domańskiego); JAWORSKA, „Dokument iluminowany w Polsce XV–XVIII wieku”, s. 39; EAD., „Portret w wystroju malarskim dokumentów iluminowanych w Polsce XV–XVIII w. Typy i funkcje”, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. Aleksandra JAWORSKA, Robert JOP (Warszawa: DiG, 2012), s. 163–173.

¹²¹ Taki wniosek można wyciągnąć na podstawie informacji na temat zidentyfikowanych dzieł Wojciecha Domańskiego przez Nowak. W tym punkcie należy również zaznaczyć, że Aleksandra Bernatowicz przyjęła dla jego działalności w Warszawie ramy 1766 (choć możliwe, że wcześniej) – 1769; NOWAK, „Domański Wojciech”, s. 84; BERNATOWICZ, *Malarze w Warszawie czasów Stanisława Augusta*, s. 408.

¹²² ŁOPACIŃSKI, „Rysunki sępią A. Domańskiego w inwentarzu kobryńskim z r. 1742”, s. 135.

¹²³ Ibid. Łopaciński określa go jako oficjalistę kobryńskiej lub brzeskiej ekonomii.

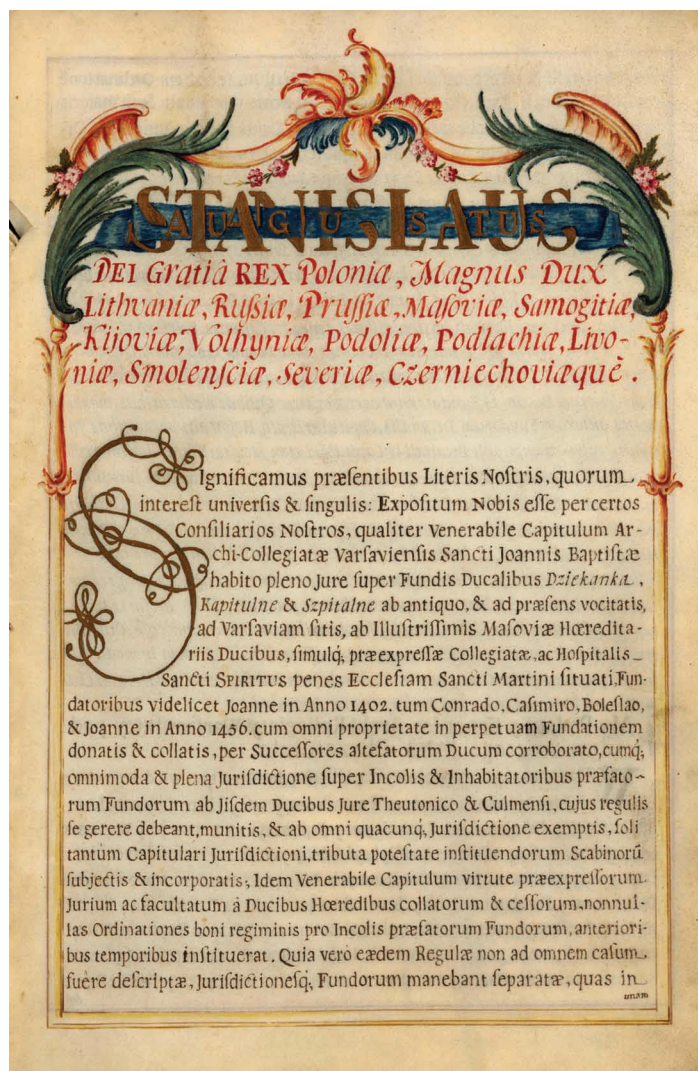

47. Wojciech Domański (?),
karta tytułowa księgi wpisów
za lata 1764–1768, Archiwum
Główne Akt Dawnych
w Warszawie, 1/4/0/-/MK163.
Fot. Pracownia Fotografii
AGAD

Starej Warszawy kamienicy Minasiewiczów¹²⁴. Inną informację można znaleźć w powstałym po 1765 r. wypisie z oblaty Rejestru świętomarskiego Nowej Warszawy z 1510 r. Wspomina ona udział przy powstawaniu kopii niejakiego Puchały, pracownika kancelarii grodzkiej warszawskiej oraz nieznanego z imienia Domańskiego¹²⁵. Czy wymienione wyżej dwie informacje źródłowe dotyczą omawianego artysty, muszą potwierdzić dalsze badania, jednak jeśli faktycznie odnoszą się one do dekoratora królewskich dyplomów, rysują one sylwetkę wykwalifikowanego pisarza urzędowego, którego praca w kancelarii była jednocześnie polem jego działań artystycznych.

¹²⁴ Źródła do dziejów Warszawy. Rejestry podatkowe i taryfy nieruchomości 1510–1770, oprac. Anna BERDECKA et al. (Warszawa: PWN, 1963), s. 394. Mianem Lustracji Dawidsona określony został spis mieszkańców i nieruchomości Starej Warszawy z 1754 r.; Wojciech Domański figuruje tam jako „pisarz jp. Staine”. Według informacji zawartych w spisie był żonaty i miał piątkę dzieci. Ponadto zatrudniał jedną osobę na służbie.

¹²⁵ Ibid., s. 22.

48. Wojciech Domański (?), akt potwierdzający ordynację Kapituły Generalnej, 1770, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/1712.
Fot. Pracownia Fotografii AGAD

Pierwszym odnotowanym w literaturze dziełem tego twórcy były wspomniane już iluminacje księgi Inwentarza Ekonomii Brzeskiej i Kobryńskiej z 1742 r.¹²⁶ Niestety są one znane jedynie z opisu Łopacińskiego. Według badacza wolumin liczył 370 stron¹²⁷, które zostały ozdobione rysunkami wykonanymi sępią, przedstawiającymi widoki miasteczek i wsi, chłopów pracujących na roli, zwierząt gospodarskich.

Z okresu działalności w Warszawie w dotychczasowej literaturze wspomina się sześć prac jego autorstwa. We wszystkich przypadkach są to iluminacje dokumentów – pięć

¹²⁶ ŁOPACIŃSKI, „Rysunki sępią A. Domańskiego w inwentarzu kobryńskim z r. 1742”, s. 134; NOWAK, „Domański Wojciech”, s. 84.

¹²⁷ Łopaciński na początku artykułu podaje, że księga liczyła 370 kart (informację tę powtarza Zofia Nowak). Jednakże wymieniając konkretne rysunki podaje numer stron, z czego dekorację znajdującą się na stronie 370 podaje jako ostatnią. Stąd też należy przypuszczać, że liczba ta dotyczy stron, a nie kart. Zob. ŁOPACIŃSKI, „Rysunki sępią A. Domańskiego w inwentarzu kobryńskim z r. 1742”, s. 134; NOWAK, „Domański Wojciech”, s. 84.

49. Wojciech Domański, akt potwierdzenia przywilejów dla miasta Starej Warszawy, 1750, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 1/1/0/-/1657. Fot. Pracownia Fotografii AGAD

dypłomów królewskich i jeden biskupi¹²⁸. Najbardziej znanym z nich jest wystawiony przez Augusta III w 1750 r. dyplom transumujący przywileje Starej Warszawy (il. 49)¹²⁹. Poza bogactwem ornamentów i innych ozdóbek istotną rolę w jego wystroju odgrywa portret monarchy, znajdujący się na pierwszej stronie pergaminowego poszytu¹³⁰. Wizerunek króla został zaczerpnięty w bliżej nieokreślonej rycinie powtarzającej kompozycję malowidła pędzla Ádáma Mányokiego (il. 49–50)¹³¹. Biorąc pod uwagę obszar działalności Wojciecha Domańskiego, dalsze badania nad jego twórczością powinny zakładać

¹²⁸ Zob. przyp. 120.

¹²⁹ AGAD, Dok. perg., sygn. 1/1/0/-/1657.

¹³⁰ JAWORSKA, „Portret w wystroju malarskim dokumentów iluminowanych w Polsce XV–XVIII w.”, s. 170.

¹³¹ Łomnicka-Żakowska w katalogu graficznych portretów polskich monarchów z dynastii saskiej publikuje osiem rycin powstałych na podstawie dzieła Mányokiego; zob. Ewa ŁOMNICKA-ŻAKOWSKA, *Graficzne portrety Augusta II i Augusta III Wettynów, w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie* (Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1997), s. 352–353, 356–361, 372–379.

kwerendę dokumentów powstałych za czasów dwóch ostatnich monarchów Rzeczypospolitej¹³².

Konkluzje

W świetle powyższych rozważań analizowany materiał można pogrupować na trzy kategorie, posługując się kryteriami tożsamości autorów dekoracji, ich związków z kancelarią oraz możliwościami warsztatowymi. Do pierwszej grupy zalicza się zdecydowana większość zdobień występujących na kartach ksiąg metrykalnych. Ich twórców można określić roboczym terminem „artystów-kancelistów”. Byli to pracownicy kancelarii, należący do niższego jej personelu – pisarze, skrybowie, czy podpiskowie¹³³. Dekoracje ich autorstwa cechują się niewysokim poziomem artystycznym oraz wykorzystaniem prostych technik – głównie grafitu lub czarnej kredki w partiach podrysowania oraz wykończenia atramentem i piórkiem, sporadycznie uzupełniane farbą wodną. Część z tych rysunkowych zdobień nie została doprowadzona do końca i ma formę zaledwie szkicowo zaznaczonych kompozycji. Najprawdopodobniej to oni sami byli inicjatorami wykonania tych dekoracji. Ozdobne karty tytułowe, wspominające obok osoby króla także pieczętarza i metrykanta czy dedykowane kanclerzom wpisy oraz ujęte w kartusze kompozycje stemmatyczne miały zapewne stanowić hołd złożony pryncypałowi, a celem ich wykonania było przypodobanie się przełożonemu.

Pozostawione sygnatury pozwoliły na zidentyfikowanie czterech autorów zdobień – Michała Megera, Jana Raweckiego, Jakuba Czechowicza i Macieja Ładowskiego. W dotychczasowej literaturze wymieniane są nazwiska Megera i Ładowskiego. Opisywana jest ich późniejsza działalność już jako zaprzysiężonych urzędników królewskich. Osoby dwóch pozostałych oficjalistów nie były uwzględniane w opracowaniach dotyczących polskiej dyplomatyki. W tym kontekście dekoracje ksiąg kancelaryjnych jawią się jako możliwe źródło do badań nad składem osobowym królewskiej kancelarii, biografii jej pracowników oraz zaangażowaniem personelu w różne obowiązki. Dobrym przykładem może być postać Jana Raweckiego, który pełnił jednocześnie obowiązki pisarza skarbu i pisarza kancelarii w Metryce Koronnej, a dodatkowo brał również udział w przygotowywaniu dokumentów królewskich.

Interesująco przedstawia się również kwestia kompozycji graficznych, które posłużyły jako wzory. Obok prostych ozdobników, wykorzystywanych przez oficyny polskie, odnaleźć można również wenecki druk z 2. połowy XVI stulecia, a także bogato ilustrowane brukselskie czy kolońskie edycje dzieł historycznych i emblematycznych. W przypadku twórczości „artystów-kancelistów” identyfikacja wykorzystywanych wzorów graficznych

¹³² Jaworska szacuje, że w zbiorach AGAD znajduje się kilkanaście dokumentów dekorowanych przez Wojciecha Domańskiego, nie podaje jednak podstawy dla tego stwierdzenia; zob. JAWORSKA, „Dokument iluminowany w Polsce XV–XVIII wieku”, s. 39.

¹³³ Analogicznej obserwacji dokonała Chojecka, analizując rysunkowy i malarski wystrój ksiąg uniwersyteckich Akademii Krakowskiej. Na podstawie oceny poziomu wykonania zdobień oraz przede wszystkim identyfikacji sygnatur umieszczonych pod niektórymi dekoracjami stwierdziła, że ich autorami byli studenci. Opinia ta, jakkolwiek słuszna, jest pewnym uproszczeniem. Wśród dekoracji niektórych ksiąg można bowiem odnaleźć pojedyncze przykłady iluminacji, których poziom wykonania wskazuje na udział doświadczonego artysty (np. BJ, ZS, Rkps 252, k. 109 recto); zob. Ewa CHOJECKA, *Dekoracja malarska ksiąg promotionum i diligentiarum Uniwersytetu Jagiellońskiego XVI – XVIII wieku* (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1965), s. 15 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki, 3).

50. Lorenzo Zucchi wg *Ádáma Mányokiego*, Portret Augusta III Wettyna, 1736, Biblioteka Narodowa, G.6677, Fot. polona.pl

może dać wgląd w ich zainteresowania i horyzonty myślowe¹³⁴. Co ciekawe, przywołane przykłady nawiązywania do kompozycji ze zbioru emblematów Fajarda pokazują, że w tym samym czasie do tego samego druku odwoływało się kilku różnych twórców. Dzieło to było zatem dostępne wielu pracownikom Metryki, co może świadczyć o istnieniu podręcznego księgozbioru w kancelarii. Mirosław Korolko w swoim studium dotyczącym kancelarii Zygmunta Augusta określił ją mianem „Seminarium Rzeczypospolitej”¹³⁵. Omawiając dorobek literacki królewskich sekretarzy wykazał, że oprócz funkcji urzędowych i politycznych odgrywała ona również rolę kulturotwórczą. Jako centralny urząd państwa skupiała elitę intelektualną kraju, a także zapewniała możliwość dalszego rozwoju wykształconym jednostkom. Prezentacja wystroju ksiąg Metryki Koronnej stanowi uzupełnienie dla studium Mirosława Korolki. O ile bowiem analizowany przez badacza materiał literacki dotyczy przede wszystkim sekretariatu królewskiego, o tyle zdobienia ksiąg są świadectwem działalności niższego personelu kancelarii. Na temat tej grupy zachowały się szczątkowe dane. Niejednokrotnie sygnowane przez kancelistów dekoracje są jedynym źródłem informacji o ich twórcach.

Odmianą kategorię w stosunku do twórczości pracowników kancelaryjnych stanowią dekoracje ozdabiające karty tytułowe ksiąg Andrzeja Lipskiego. W tym wypadku iluminacje wykonał wykwalifikowany twórca. Co prawda artysta pozostaje tu anonimowy, jednak można go wstępnie powiązać ze środowiskiem cechowym. Jeśli chodzi o inicjatywę wykonania tych dzieł, należy ją przypisywać ówczesnemu metrykantowi, Janowi Szalapskiemu. Tak samo jak w przypadku „artystów-kancelistów” celem zlecenia iluminacji mogło być przypodobanie się pieczętarzowi. Jednakże poza tym należy tu również rozważyć chęć zaspokojenia osobistych ambicji wieloletniego urzędnika kancelarii koronnej.

Ostatnią grupę stanowią prace przypisywane Ludwikowi Dagobertowi i Wojciechowi Domańskiemu. Twórczość tych autorów prezentuje ich jako wykwalifikowanych kaligrafów, którzy wyspecjalizowali się w ozdabianiu ksiąg i dokumentów kancelaryjnych. Dodatkowo pewne przesłanki pozwalają przypuszczać, że poza dekorowaniem dokumentów sprawowali oni również funkcje urzędnicze. W związku z tym nie można jednoznacznie przyjąć, czy w tym przypadku zdobienia powstały w wyniku zlecenia wypływającego od metrykanta, czy należy je raczej traktować jako efekt aktywności Dagoberta i Domańskiego w strukturach królewskiej kancelarii. Z całą pewnością odpowiedź na te i inne pytania mogą przynieść dalsze prace badawcze nad twórczością tych artystów.

Wspomniana wyżej działalność Ludwika Dagoberta i Wojciecha Domańskiego, jak również zaliczonego do „artystów-kancelistów” Jana Raweckiego pokazuje, że iluminacje woluminów Metryki Koronnej i królewskich dyplomów powstawały w tym samym środowisku twórców. Dekoracje ksiąg kancelaryjnych mogą być zatem wykorzystywane pomocniczo w badaniach nad zdobieniami dokumentów monarszych. Dodatkowo przypadek Raweckiego ukazuje problem późniejszego wykonywania dekoracji w stosunku do daty wystawienia dokumentu¹³⁶. Oprócz zagadnień dotyczących autorstwa inną ciekawą

¹³⁴ Podobne możliwości zostały zasygnalizowane w przypadku identyfikacji wzorów graficznych, do których odwoływał się w swojej twórczości Tomasz Treter; zob. Maciej WIECZOREK, „Tomasz Treter wobec rytowniczej twórczości Cornelisa Corta”, *Emblematy Polskie / Polish Emblems*, nr 2 (2017), <http://polishemblems.uw.edu.pl/index.php/pl/news/65-tomasz-treter-wobec-rytowniczej-tworczosci-cornelisa-corta-2> [dostęp 4 XII 2020/].

¹³⁵ Mirosław KOROLKO, *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunta Augusta* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1991).

¹³⁶ Podobną obserwację odnotowano w przypadku dwóch innych polskich dokumentów królewskich. Justyna Kiliańczyk-Zięba na podstawie analizy iluminowanego dokumentu Zygmunta III z 1588 r., w którym monarcha nadaje szlachectwo

kwestią jest także wykorzystywanie jednakowych motywów ikonograficznych. Najlepszym tego przykładem jest alegoryczna kompozycja, przedstawiająca Merkurego oraz Mimerwę/Marsa, do której nawiązywali trzej anonimowi dekoratorzy.

Oprócz zależności łączących zdobienia ksiąg Metryki Koronnej z dekorowanymi dokumentami królewskimi, powyższe rozważania wskazały również na sam problem iluminowanych ksiąg kancelaryjnych. Jak zaprezentowałem na przykładzie woluminów z czasów urzędu Andrzeja Lipskiego, pewne cechy formalne łączą je ze powstałymi nieco wcześniej księgami rachunkowymi Starej Warszawy. Z kolei jeden z rysunków Jakuba Czechowicza pokazuje, że twórca ten odwoływał się do identycznego wzoru graficznego, co autor starszej o kilkadziesiąt lat dekoracji karty księgi miejskiej Krakowa. Wymienione przykłady mogą świadczyć o analogiach zachodzących pod tym względem pomiędzy kancelarią centralną a municypium. Problem ten wymaga osobnych badań, które uwzględniłyby woluminy rejestru królewskiego wraz z księgami kancelaryjnymi okresu staropolskiego¹³⁷.

Janowi Januszowskiemu (Muzeum Narodowe w Warszawie, Zbiory Ikonograficzne i Fotograficzne, sygn. rkps 1793), stwierdza, że zdobienia powstały po wystawieniu aktu nobilitacji. Z kolei Bernatowicz zwraca uwagę na datowanie dekoracji dyplomu Augusta II, zatwierdzającego prawa i przywileje miasta Starej Warszawy (AGAD, Dok. perg., sygn. 1/1/0/-/1656). Inskrypcja umieszczona w inicjale podaje 1720 r., podczas gdy datacja dokumentu wskazuje na 1699. Według badaczki dyplom ten jest późniejszą kopią, czemu jednak przeczyłby podpis królewski oraz brak adnotacji na ten temat w tekście aktu prawnego; zob. KILIAŃCZYK-ZIĘBA, „O dyplomie nobilitacyjnym i portrecie renesansowego władcy”, s. 83–84; Aleksandra BERNATOWICZ, „Rzepecki C.”, w: SAP, t. 9: *Ro–Rz*, red. Małgorzata BIERNACKA (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2013), s. 413. Ponadto w przypadku dokumentów obcych w literaturze odnotować można również wzmiankę dotyczącą listu nadania herbowego dla Wrocławia. Dyplom ten został wystawiony w 1530 r. przez króla Czech i Węgier Ferdynanda I (Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Dokumenty miasta Wrocławia, sygn. 1530 12.III). Natomiast znajdujący się na nim malowany herb miasta wykonano najprawdopodobniej ok. roku 1620; Piotr OSZCZANOWSKI, Jan GROMADZKI, *Theatrum vitae et mortis. Grafika, rysunek i malarstwo książkowe na Śląsku w latach ok. 1550–ok. 1650* (Wrocław: Muzeum Historyczne, 1995), s. 104; Mieczysława CHMIELEWSKA, „Znaczenie, treści i symbolika przywilejów herbowych w świetle dokumentów z Archiwum Państwowego we Wrocławiu”, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 6 (2003), s. 45.

¹³⁷ Temat rysunkowych dekoracji na kartach ksiąg kancelarii grodzkich poruszały następujące publikacje: Robert JOP, *Środowisko urzędnicze kancelarii grodzkich w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie w drugiej połowie XVII wieku* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003), s. 134–137; Paweł KLINT, „Radość tworzenia, czyli o mało poważnych rysunkach w sądowych księgach wielkopolskich XVII w.”, w: *Kultura radości na Ziemi Wschowskiej. Obraz uroczystości, jubileuszy, wizyt gości, świąt*, red. Paweł KLINT, Marta MAŁKUS, Kamila SZYMAŃSKA (Wschowa: Stowarzyszenie Czas A. R. T., 2013), s. 52–67.

Aneks
Zestawienie dekorowanych ksiąg Metryki Koronnej

Księgi wpisów			
Sygnatura	Czas powstania	Urzednicy odpowiedzialni za księge	Zdobienia
1/4/0/1/MK 163	1618–1619	Andrzej Lipski Jan Szałapski	k. II recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/1/MK 166	1620–1622	Andrzej Lipski Jan Szałapski	k. II recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/1/MK 170	1623	Wacław Leszczyński Remigian Zaleski	k. 1 recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/1/MK 171	1624	Wacław Leszczyński Remigian Zaleski	k. IIb recto – zdobienie karty tytułowej k. 170b recto – zdobienie karty
1/4/0/1/MK 172	1624–1625	Wacław Leszczyński Remigian Zaleski	k. 1a recto – zdobienie karty tytułowej k. 85b recto – zdobienie karty otwierającej wpisy z 1625 (niedokończone)
1/4/0/1/MK 174	1626	Wacław Leszczyński Remigian Zaleski	k. III recto – zdobienie karty tytułowej (niedokończone)
1/4/0/1/MK 176	1627–1628	Wacław Leszczyński Krzysztof Lode	k. 1a recto – zdobienie karty tytułowej k. 155 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1628
1/4/0/1/MK 177	1628–1629	Jakub Zadzik Jakub Maksymilian Fredro	k. 1b recto – zdobienie karty tytułowej (niedokończone) k. 167 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1629
1/4/0/1/MK 178	1630–1632	Jakub Zadzik Jakub Maksymilian Fredro	1b recto – zdobienie karty tytułowej k. 216 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1631 k. 398 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1632

1/4/0/1/MK 179	1628–1632	Jakub Zadzik Jakub Maksymilian Fredro	k. Ia recto – zdobienie karty tytułowej (niedokończone)
1/4/0/1/MK 185	1638–1642	Jerzy Ossoliński Wojciech Kadzidłowski?	k. Ib recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/1/MK 190	1643–1650	Jerzy Ossoliński Wojciech Kadzidłowski? Stanisław Jurkowski	k. I recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/1/MK 196	1653–1659	Andrzej Trzebicki Bogusław Leszczyński Wojciech Laskowski	k. 1a verso – kompozycja stemmatyczna dedykowana pieczętarzowi.
1/4/0/1/MK 201	1658–1660	Mikołaj Prażmowski Stefan Hankiewicz	k. 1 recto – zdobienie karty tytułowej k. Ia recto – inicjał w tekście k. 41 recto – zdobienie wykonane z okazji otrzymania przez M. Praż- mowskiego pieczęci większej k. 584 recto – ozdobniki w tekście
1/4/0/1/MK 202	1661–1663	Mikołaj Prażmowski Stefan Hankiewicz	k. I recto – zdobienie karty tytułowej k. 367 recto – zdobienie karty otwie- rającej wpisy za 1663 r. k. 381 recto – ozdobniki w tekście
1/4/0/1/MK 203	1661–1665	Mikołaj Prażmowski Stefan Hankiewicz	k. II recto – zdobienie karty tytułowej k. 28 recto – inicjał w tekście k. 160 recto – ozdobniki w tekście k. 283 recto – zdobienie karty otwie- rającej wpisy za 1664 r. k. 353 recto – inicjał w tekście
1/4/0/1/MK 205	1666	Mikołaj Prażmowski Jan Leszczyński Stefan Hankiewicz	k. I recto – zdobienie karty tytułowej k. 195 recto i verso – dedykacje ofiaro- wane obu kanclerzom

1/4/0/1/MK 206	1667–1668	Jan Leszczyński Stefan Hankiewicz	k. 1a recto – zdobienie karty tytułowej;
			k. 85 recto – inicjał w tekście;
			k. 384 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1668 r.
			k. 385 recto – inicjał w tekście;
			k. 618 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za 1667
			k. 820 recto – ozdobniki w tekście
1/4/0/1/MK 207	1667–1668	Andrzej Olszowski Wawrzyniec Płoszkiewicz	k. I recto – zdobienie karty tytułowej
			k. I verso – kompozycja stemmatyczna dedykowana pieczętarzowi
			k. 1 recto – inicjał w tekście
			k. 262a recto i verso - kompozycja stemmatyczna dedykowana pieczętarzowi
			k. 263 recto – inicjał w tekście
1/4/0/1/MK 209	1669–1673	Jan Leszczyński Stefan Hankiewicz	k. I recto – zdobienie karty tytułowej;
			k. 370 recto – zdobienie karty otwierającej wpisy za lata 1670–1673 r.
1/4/0/1/MK 210	1669–1674	Andrzej Olszowski Wawrzyniec Płoszkiewicz	k. I recto – zdobienia karty tytułowej
			k. 1 recto – inicjał w tekście
			k. 27 recto – inicjał w tekście
			k. IIa recto - zdobienie karty otwierającej wpisy za rok 1671
			k. III recto - zdobienie karty otwierającej wpisy za rok 1672
			k. IVv recto - zdobienie karty otwierającej wpisy za rok 1673
1/4/0/1/MK 211	1676–1679	Jan Wydźga Mikołaj Szulc	k. 26 recto – zdobienia karty (tytułowej?)
1/4/0/1/MK 214	1679–1681	Jan Małachowski Ludwik Mikołaj Grabiański	k. II recto – zdobienia karty tytułowej

1/4/0/1/MK 235	1764–1768	Andrzej Młodziejowski Jan Borch Andrzej Zamoyski Jan Słomiński	k. I recto – zdobienia karty tytułowej; k. 1 recto – ozdobne litery w tekście
1/4/0/1/MK 236	1769–1773	Jan Borch Andrzej Młodziejowski Jan Słomiński	k. I recto – zdobienia karty tytułowej (niedokończone)
1/4/0/1/MK 237	1773–1774	Jan Borch Andrzej Młodziejowski Jan Słomiński	k. I recto – zdobienia karty tytułowej (niedokończone)
Księgi poselskie			
Sygnatura	Czas powstania	Urzędnicy odpowiedzialni za księgę	Zdobienia
1/4/0/2/LL 28	1609–1612	Wawrzyniec Gębicki	k. 1a recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/2/LL 25	1669–1673	Andrzej Olszowski Stefan Hankiewicz	k. 1 recto – zdobienia karty tytułowej
Księgi sądu referendarskiego			
Sygnatura	Czas powstania	Urzędnicy odpowiedzialni za księgę	Zdobienia
1/4/0/6/Ks. Ref. 14	1662–1663	Stefan Wierzbowski	k. 1b recto – zdobienie karty tytułowej
1/4/0/6/Ks. Ref. 16	1667–1668	Jan Małachowski	k. 1b recto – zdobienia karty tytułowej
1/4/0/6/Ks. Ref. 23	1727–1732	Jakub Dunin Józef Załuski Michał Nagrodzki	k. 1a recto – zdobienia karty tytułowej

Painting and Drawing Decor of the Books of the Crown Record from the Collection of the Central Archives of Historical Records

The set of the Crown *Registrum* kept at the Central Archives of Historical Records in Warsaw testifies to the *registrum* system operating in the Polish Crown of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Among 768 books forming the set, 31 volumes (17th–18th c) have been identified as those featuring painterly or drawing decoration. Most commonly the decoration was placed on title pages of respective volumes, less frequently on pages opening entries for subsequent years. In single cases they are in the form of initials or ornaments within the text, or stemma compositions dedicated to respective sealers.

The analysis of the collected material has allowed to divide it into three categories. The criterion for classification was the identity of the decoration authors, their bonds with the Chancellery, and skill potential. The first group encompasses the majority of decoration created on the *registrum* pages. The decoration was authored by lower-ranking Chancellery staff who can be provisionally termed ‘artists-chancellists’. At the same time, it was on their initiative that the books were decorated, which may have been a method of pleasing their supervisors. The discussed works reveal little artistry and the use of simple drawing techniques. Among the identified artists there are both individuals recorded in studies on Old-Polish diplomacy: Michał Meger (d. after 4 September 1652), Maciej Ładowski (ca 1640 – ca 1715), as well as individuals previously unrecorded in literature: Jan Rawecki (active in 1642–1645) or Jakub Czechowicz (active in 1659–1669). In this context the analysis of the iconographic source can be seen as a complement to the research into royal Chancellery staffing. It also reveals interesting potential for identifying print models the ‘artists-chancellists’ made reference to. A substantial dependence of the decorated pages on book prints has been noted. The identification of definite graphic patterns would provide insight into the interests and intellectual scope of the Chancellery staff.

It is frontispieces of two books of Chancellor Andrzej Lipski created in ca 1620 that are classified

in the second category of decorations. Their author remains anonymous, however certain analogies with the illuminations by Marcin Proszowski (d. before 1642) suggest that the decoration author was a guild painter. Meanwhile, the initiative to have the decoration executed may be attributed to Royal Secretary Jan Szałapski, an official directly supervising the *registrum*. He is likely to have commissioned the book decoration in order to emphasize his own importance within the structures of the Chancellery.

The last category encompasses two title pages executed by professional calligraphers focusing on decorating documents and Chancellery books: Ludwik Dagobert (b. 1661, active in the 1680s and 90s) and Wojciech Domański (active in 1742–1769). Both were employees of a central office, yet it is difficult to unequivocally ascertain whether decorating books was their own initiative, or whether it was commissioned by the metricant responsible for the *registrum*. In the case of Domański it is likely that he served several chancelleries parallelly. It is also known that apart from royal diplomas, he also decorated bishops’ documents.

As for Dagobert, the technique he applied was intriguing, since he printed his decoration from engraved and etched copper plates. It is, however, likely that he himself did not work out the matrixes he used. Regrettably, the etcher whose services he may have used has not been identified. Nonetheless, a certain affinity has been observed of Dagobert’s decoration to the oeuvre of Charles de la Haye (1641 – after 1707?) and Jerzy Eleuter Szymonowicz-Siemiginowski (ca 1660 – before 13 March 1711).

The analysis of the decoration of the Crown Metrics has proven useful in the study of illuminated documents of Polish kings. Furthermore, the observations made point to the urgent need to thoroughly research into decorated Chancellery books of the Old-Polish period.

Translated by Magdalena Iwińska

Bibliografia:

Album Studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781, opracowanie Henryk Gmiterek. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, 1994.

Album Civium Civitatis Varsoviae. Księga przyjęć do prawa miejskiego Starej Warszawy 1506–1586, opracowanie Agnieszka Bartoszewicz. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2000.

Belzyt, Leszek C. *Szlachta w mieście rezydencjalnym. Szlacheccy obywatele Krakowa i Warszawy około 1600 roku (Analiza porównawcza struktury)*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011.

Bernatowicz, Aleksandra. *Malarze w Warszawie czasów Stanisława Augusta. Status – Aspiracje – Twórczość*. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2016.

Bernatowicz, Aleksandra. “Rzepecki C.” W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 9: Ro–Rz, redakcja Małgorzata Biernacka, 413. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2013.

Chmielewska, Mieczysława. “Znaczenie, treści i symbolika przywilejów herbowych w świetle dokumentów z Archiwum Państwowego we Wrocławiu.” *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 6 (2003): 41–62.

Chojecka, Ewa. *Dekoracja malarska ksiąg promotionum i diligentiarum Uniwersytetu Jagiellońskiego XVI – XVIII wieku*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1965.

Damięcka (Sokołowska), Alina. “Życie Starej Warszawy w drugiej połowie XVII wieku.” *Almanach Muzealny* 6 (2010): 253–324.

Fabiani, Bożena. *Warszawski dwór Ludwika Marii*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976.

Gębarowicz, Mieczysław. “O iluminowanych dokumentach epoki baroku.” *Biuletyn Historii Sztuki* 29, nr 4 (1967): 459–478.

Górny, Rafał. “Zdobienia ksiąg Metryki Koronnej za czasów kanclerstwa Jerzego Ossolińskiego.” *Miscellanea Historico-Archivistica* 26 (2019): 27–34.

Heydel, Maria. “Proszowski Marcin.” W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 8: Pó–Ri, redakcja Urszula Makowska, Katarzyna Mikocka-Rachubowa, 60. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2007.

Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795, opracowanie Irena Sułkowska-Kurasiowa, Maria Woźniakowa. Warszawa, Łódź: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975.

Jaworska, Aleksandra. “Corona Regni, Corpus Regni et gentis i ich znaki w wystroju malarskim dokumentów w okresie staropolskim.” W *Od genealogii do historii społecznej*, redakcja Aleksandra Jaworska, Barbara Trelińska, 63–95. Warszawa: DiG, 2011.

Jaworska, Aleksandra. “Dokument iluminowany w Polsce XV–XVIII wieku. Problemy i perspektywy badawcze.” W *Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań*, redakcja Waldemar Chorążyczewski, Janusz Tandecki, 23–40. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011.

Jaworska, Aleksandra. “Godła i znaki cechowe w wystroju graficzno-malarskim dokumentów polskich.” *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 12 (2013): 237–251.

Jaworska, Aleksandra. "Herb Orzeł Biały w oprawie malarskiej dokumentów królewskich." *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* 4 (2013): 131–156.

Jaworska, Aleksandra. *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*. Warszawa: DiG, 2003.

Jaworska, Aleksandra. "Portret w wystroju malarskim dokumentów iluminowanych w Polsce XV–XVIII w. Typy i funkcje." W *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, redakcja Aleksandra Jaworska, Robert Jop, 163–173. Warszawa: DiG, 2012.

Jaworska, Aleksandra. "Treści dekoracji malarskiej dokumentu Władysława IV dla Ludwiki Marii Gonzaga z 1646 roku." W *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane prof. Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, redakcja Aleksandra Jaworska, Sławomir Górzynski, 295–311. Warszawa: DiG, 2013.

Jop, Robert. *Środowisko urzędnicze kancelarii grodzkich w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie w drugiej połowie XVII wieku*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003.

Kałamajska-Saeed, Maria. "Wilno jako ośrodek graficzny w XVII w. Postulaty badawcze." *Biuletyn Historii Sztuki* 55, nr 2-3 (1993): 199–211.

Kamińska, Krystyna. "Jakub Antoni Czechowicz (1681–1747)." W *Dzieje Chełmna. Zarys monograficzny*, redakcja Marian Biskup, 429–432. Warszawa, Poznań, Toruń: Państwowe Towarzystwo Naukowe, 1987.

Katalog zbioru dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej, t. 1: *Katalog dokumentów*, redakcja Karol Nabiałek. Kraków: Towarzystwo Naukowe "Societas Vistulana", 2014.

Kiliańczyk-Zięba, Justyna. "O dyplomie nobilitacyjnym i portrecie renesansowego władcy." *Terminus* 10, nr 1 (2008): 67–87.

Klint, Paweł. "Radość tworzenia, czyli o mało poważnych rysunkach w sądowych księgach wielkopolskich XVII w." W *Kultura radości na Ziemi Wschowskiej. Obraz uroczystości, jubileuszy, wizyt gości, świąt*, redakcja Paweł Klint, Marta Małkus, Kamila Szymańska, 52–67. Wschowa: Stowarzyszenie Czas A. R. T., 2013.

Koczerska, Maria. "Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z 1449 r." *Biuletyn Historii Sztuki* 45, nr 2 (1983): 163–174.

Kolendo-Korczak, Katarzyna. "Siemiginowski Szymonowicz Jerzy Eleuter." W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 10: *Sa–Się*, red. Urszula Makowska, 466–475. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016.

Korolko, Mirosław. *Seminarium Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego. Humanisci w kancelarii królewskiej Zygmunt Augusta*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1991.

Krawczuk, Wojciech. *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy. Początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995.

Krawczuk, Wojciech. "Metryka Koronna i Litewska." W *Dyplomatyka staropolska*, redakcja Tomasz Jurek, 189–212. Warszawa: DiG, 2015.

Krawczuk, Wojciech. *Metrykanci koronni. Rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*. Kraków: Historia Jagellonica, 2002.

Księga wpisów MK 185 podkanclerzego i kanclerza Jerzego Ossolińskiego z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1638–1643, opracowanie Wojciech Krawczuk. Warszawa: DiG, 2020.

Łodyńska-Kosińska, Maria. "Dagobert Ludwik." W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 2: D–G, redakcja Maria Bardini i Jolanta Białostocka, 4–5. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.

Łomnicka-Żakowska, Ewa. *Graficzne portrety Augusta II i Augusta III Wettynów w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1997.

Łopaciński, Euzebiusz. "Rysunki sepią A. Domańskiego w inwentarzu kobryńskim z r. 1742." *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historji Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie* 3 (1938/39): 134–135.

Michalczyk, Zbigniew. *W lustrzanym odbiciu. Grafika europejska a malarstwo w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych, ze szczególnym uwzględnieniem późnego baroku*. Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2016.

Michta, Jerzy. *Indygenat Jana Jerzego Kreczyka wystawiony w Warszawie, 18 lipca 1685 roku*. Kielce: Herb, 1995.

Michta, Jerzy. *Heraldyka nobilitowanych w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Kielce: Herb, 2017.

Miodońska, Barbara. *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

Miodońska, Barbara. "Stanisław Samostrzelnik jako iluminator dokumentów." *Folia Historica Cracoviensia* 4-5 (1997–1998): 121–131.

Miodońska, Barbara. "Malarstwo książkowe." W *Malarstwo gotyckie w Polsce. Synteza*, redakcja Adam S. Labuda, Krystyna Secomska, 371–376. Warszawa: DiG, 2004.

Nowak, Zofia. "Domański Wojciech." W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 2: D–G, redakcja Maria Bardini, Jolanta Białostocka, 84–85. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.

Ochman-Staniszevska, Stefania, i Zdzisław Staniszevski. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo doktryna praktyka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000.

Orły nasze. Orzeł Biały w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej / Our Eagles. The White Eagle in the collection of the Jagiellonian Library, opracowanie Grażyna Stępień et al., redakcja Mieczysław Rokosz. Kraków: Universitas, 1997.

Orzeł Biały. 700 lat herbu Państwa Polskiego. Katalog wystawy, 26 czerwca-15 października 1995, Zamek Królewski w Warszawie, redakcja Marek Makowski, Przemysław Mrozowski. Warszawa: Arx Regia, 1995.

Oszczanowski, Piotr, i Jan Gromadzki. *Theatrum vitae et mortis. Grafika, rysunek i malarstwo książkowe na Śląsku w latach ok. 1550 – ok. 1650*. Wrocław: Muzeum Historyczne we Wrocławiu, 1995.

Perzanowska, Agnieszka. *Najjaśniejszym. Panegiryki i utwory pochwalne poświęcone królom i królowym polskim w zbiorze starych druków Muzeum Narodowego w Krakowie*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2018.

Pietrzyk, Zdzisław. "Cenny dar dla Biblioteki Jagiellońskiej. Iluminowany dyplom rodu Szembeków." *Alma Mater*, nr 164 (2014): 54–57.

Radziwiński, Andrzej, i Janusz Tandecki. *Katalog dokumentów i listów królewskich z Archiwum Państwowego w Toruniu: (1345–1789)*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 1999.

- Rafiński, Stefan. *Chełmiński słownik biograficzny*. Chełmno: Muzeum Ziemi Chełmińskiej, 2006.
- Sołtan, Andrzej. "Warszawianie na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1642." W *Warszawa XVI–XVII wieku*, redakcja Andrzej Sołtan, Alina Wawrzyńczyk, 9–63. Warszawa: PWN, 1974.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena. "Inicjały na średniowiecznych dokumentach monarszych w Polsce (do 1444 r.)." W *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gięysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, redakcja Danuta Gawinowa, 171–177. Warszawa: PWN, 1991.
- Świat Polskich Wazów. Przestrzeń – Ludzie – Sztuka. Katalog wystawy*, Zamek Królewski w Warszawie 6 XI 2019 – 14 I 2020, redakcja Jacek Żukowski, Warszawa: Arx Regia, 2019.
- Talbierska, Jolanta. "Charles de la Haye – rytownik francuski w Gdańsku i Warszawie." W *Francusko-polskie relacje artystyczne w epoce nowożytnej*, redakcja Andrzej Pieńkos, Agnieszka Rozales Rodriguez, 33–47. Warszawa: Neriton, 2010.
- Talbierska, Jolanta. *Grafika XVII wieku w Polsce. Funkcje, ośrodki, artyści, dzieła*. Warszawa: Neriton, 2011.
- Tomaszewicz, Janina. *Katalog dokumentów Pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie. Część II. Dokumenty z lat 1506–1828*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1991.
- Trelińska, Barbara. *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV – XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV – XVIII w.* Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001.
- Tylicki, Jacek. *Rysunek gdański ostatniej ćwierci XVI i pierwszej połowy XVII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2005.
- Wajs, Hubert. "Iusta vindicta, czyli emblemat na dokumencie Stefana Snopkowskiego herbu Rawicz z 1613." W *Archiwa, źródła, historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiąte urodziny Profesora Władysława Stępnia-ka*, redakcja Ewa Rosowska, Hubert Wajs, 292–300. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2018.
- Walczak, Marek. "Ikonografia miniatury na dokumencie odpustowym kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z roku 1449 w świetle papieskiej i soborowej propagandy w średniowieczu." W *Magistro et Amico amici discipulique. Lechowi Kalinowskiemu w osiemdziesiąte urodziny*, redakcja Jerzy Gadomski et al., 481–504. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- Widacka, Hanna. *Lew Lechistanu*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2010.
- Wieczorek, Maciej. "Tomasz Treter wobec rytowniczej twórczości Cornelisa Corta." *Emblematy polskie / Polish Emblems*, nr 2 (2017), Dostęp 4 grudnia 2020. <http://polishemblems.uw.edu.pl/index.php/pl/news/65-tomasz-treter-wobec-rytowniczej-tworczosci-cornelisa-corta-2>.
- Zawisza, Norbert. "Dagobert Michał." W *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 2: D–G, redakcja Maria Bardini, Jolanta Białostocka, 5. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
- Zdrójkowski, Zbigniew. "*Praktyka kryminalna*" Jakuba Czechowicza. Jej źródła i system na tle rozwoju współczesnego prawa karnego zachodniej Europy. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1949.
- Zdrójkowski, Zbigniew. "Jakub Antoni Czechowicz." W *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, redakcja Józef Borzyszkowski, 35–39. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.

Zyglewski, Zbigniew. "Inicjały na dokumentach królewskich i w księgach Metryki Koronnej końca XV wieku." W *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, redakcja Zbigniew Zyglewski, 152–161. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2007.

Żukowski, Jacek. "«Modeliusz terazniejszego stroju francuskiego». O początkach «sukni almondowych» w Polsce." W *Francusko-polskie relacje artystyczne w epoce nowożytnej*, redakcja Andrzej Pieńkos, Agnieszka Rozales Rodriguez, 99–110. Warszawa: Neriton, 2010.

Żukowski, Jacek. *Żądza chwały. Władysław IV Waza w ikonografii performatywnej*. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2018.

Żygulski, Zdzisław jun. "Rolka Sztokholmska." W *Urbs Celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*, redakcja Andrzej Grzybowski, Teresa Grzybowska, Zdzisław Żygulski jun., 408–429. Kraków: WAM, 2008.

